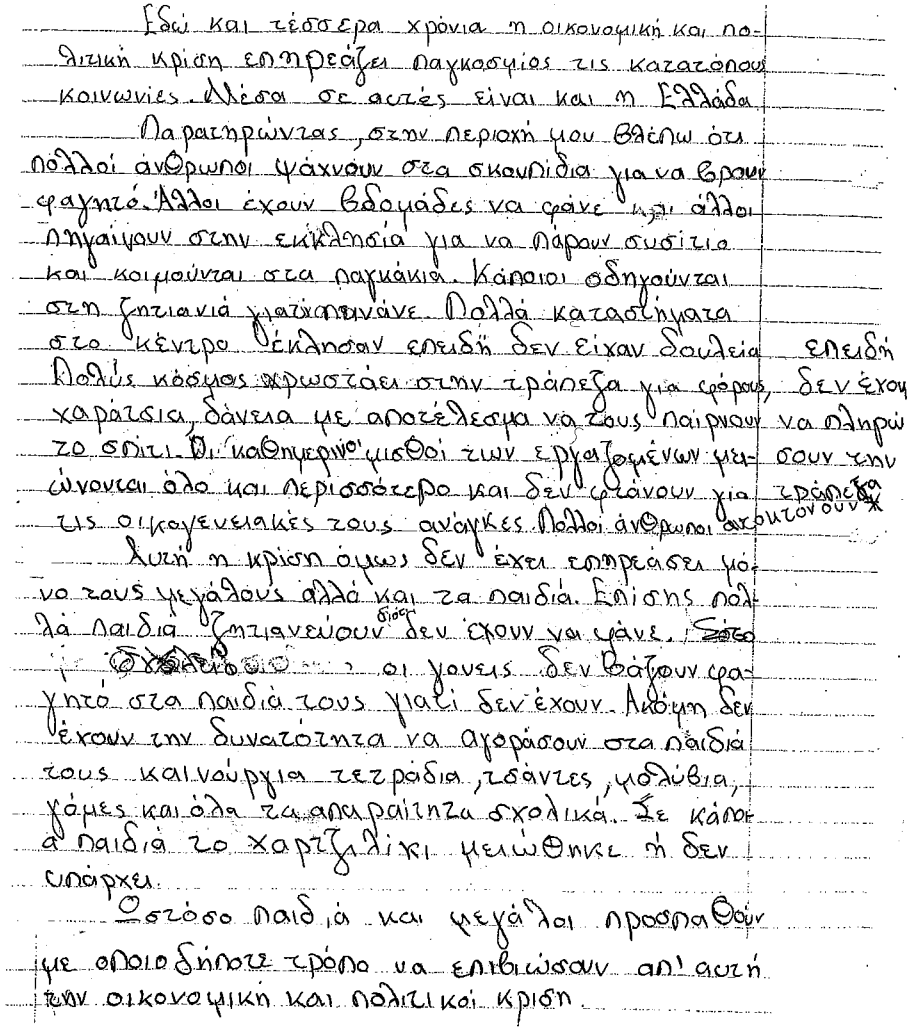

Εδώ και τέσσερα χρόνια η οικονομική και πολιτική κρίση επηρεάζει παγκοσμίως τις καταπόπου κοινωνίες. Μέσα σε αυτές είναι και η Ελλάδα.

Παρατηρώντας, στην περιοχή μου βλέπω ότι πολλοί άνθρωποι ψάχνουν στα σκουπίδια για να βρουν φαγητό. Άλλοι έχουν βδομάδες να φάνε και άλλοι πηγαίνουν στην εκκλησία για να πάρουν συσσίτια και κοιμούνται στα παγκάκια. Κάποιοι οδηγούνται στη ζητιανιά γρατσουνάνε. Πολλά καταστήματα στο κέντρο έκλεισαν επειδή δεν είχαν δουλειά επειδή πολύς κόσμος χρωστάει στην τράπεζα για σφορές, δεν έχουν χαρτσια, δάνεια με αποτέλεσμα να τους παίρνουν να πληρώσουν σπίτι. Οι καθημερινοί μισθοί των εργαζομένων μειώνονται όλο και περισσότερο και δεν φτάνουν για τις οικογενειακές τους ανάγκες. Πολλοί άνθρωποι αυτοκτονούν.

Λυπή η κρίση όμως δεν έχει επηρεάσει μόνο τους μεγάλους αλλά και τα παιδιά. Επίσης πολλά παιδια ζητιανεύουν διότι δεν έχουν να φάνε. Σχεδόν όλοι οι γονείς δεν βάζουν φαγητό στα παιδιά τους γιατί δεν έχουν. Λυπάμαι δεν έχουν την δυνατότητα να αγοράσουν στα παιδιά τους καινούργια τετράδια, στάντες, μολύβια, γόμες και όλα τα απαραίτητα σχολικά. Σε κάποια παιδιά το χαρτζιλίκι μειώθηκε ή δεν υπάρχει.

Όσο όμως παιδιά και μεγάλοι προσπαθούν με οποιοδήποτε τρόπο να επιβιώσουν απ' αυτή την οικονομική και πολιτική κρίση.

Έκθεση μαθητή της έκτης δημοτικού ενός σχολείου στον Πειραιά με θέμα την κρίση

FRANZ SCHULTHEIS,
MICHAEL GEMPERLE & PATRICIA HOLDER

«Τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα θέλω, τίποτε παραπάνω!»

Είναι 11:00 η ώρα το πρωί. Πέντε άτομα κάθονται στο σαλόνι ενός ξενοδοχείου στο κέντρο της Αθήνας και ξεκινούν μια μακρά συζήτηση (διάρκειας μιάμισης ώρας περίπου) σε σχέση με την κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα. Τρεις απ' αυτούς είναι κοινωνιολόγοι από το Πανεπιστήμιο St. Gallen της Ελβετίας, οι οποίοι ταξιδεύουν στο νησί της Τήνου για ένα workshop του Ιδρύματος Bourdieu και εκμεταλλεύονται τη στάση στην Αθήνα για να πραγματοποιήσουν διάφορες συνεντεύξεις πάνω στη σημερινή κρίση με συνομιλητές προερχόμενους από διαφορετικές κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, με διαφορετική ηλικία και φύλο (οι επαφές κανονίστηκαν από τους Έλληνες συναδέλφους τους).

Αυτή τη φορά κάθονται απέναντι από δύο δασκάλες, γύρω στα 40, οι οποίες συμφώνησαν να συμμετάσχουν σε μια τέτοια συζήτηση. Στα πρώτα λίγα λεπτά, γίνονται οι πρώτες επαφές, ανταλλάσσονται ονόματα και φιλοφρονήσεις και ξεπερνιέται η αρχική αμηχανία που προκαλείται σε μια τέτοια επαφή – δεν γνωρίζονταν προηγουμένως. Οι τρεις κοινωνιολόγοι από την Ελβετία συνοπτικά περιγράφουν το λόγο της επίσκεψής τους. Εξηγούν ότι, στο πλαίσιο της μετάβασής τους στην Τήνο και την ενδιάμεση στάση στην Αθήνα, θέλησαν να είναι οι ίδιοι θεατές και ακροατές της μαρτυρίας των πολιτών σε σχέση με την παρούσα κατάσταση του ελληνικού πληθυσμού κι όχι να αρκεστούν στις στερεοτυπικές αναφορές από τα μέσα ενημέρωσης – ανεξάρτητα από το αν αυτές είναι συμπονετικές ή θρηνητικές.

Μετά από αυτή την εισαγωγή, η συζήτηση ξεκινάει με μια γρήγορη παρουσίαση των συμμετεχόντων σε αυτή. Οι δύο Ελληνίδες δασκάλες απεικονίζουν τις συνθήκες και το χώρο εργασίας τους, ο οποίος δεν διατυπώνεται εδώ προκειμένου να προφυλαχθεί η ανωνυμία τους. Έπειτα, απαντούν στην εναρκτήρια ερώτηση: *«Δουλεύετε σε σχολείο. Η δουλειά σας πώς έχει επηρεαστεί από την κρίση;»*. Η Αλε-

ξία βλέπει τη θέση της ως προνομιούχα καθώς εργάζεται σε ένα σχολείο που χρηματοδοτείται με ξένα κεφάλαια, τη στιγμή που η συνάδελφός της, η Μαρίνα, εξηγεί ότι εργάζεται σε ένα «κανονικό» σχολείο, το οποίο λειτουργεί υπό τις συνήθεις συνθήκες που επικρατούν στη χώρα.

Συνέντευξη με δύο δασκάλες

«Βλέπω ένας είδος κατάθλιψης που δεν είναι φυσιολογικό για ένα δεκατετράχρονο..., ένα δεκαπεντάχρονο παιδί.»

[....] **Μαρίνα:** Δουλεύω σε ένα σχολείο, σε ένα λύκειο. Βασικά, δεν είναι στο κέντρο, είναι σε μια γειτονιά..., μια πολύ υποβαθμισμένη περιοχή... όπου βρίσκει κανείς μεγάλα ποσοστά ανεργίας, και... παιδιά με σοβαρά προβλήματα. Και, κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, τον τελευταίο χρόνο βασικά, αυτό ήταν ουσιαστικά το πρόβλημα... Είχα την αίσθηση ότι το πρόβλημα επεκτεινόταν, από μέρα σε μέρα.

[...] Ποια είναι τα σημάδια που λέτε: «επεκτάθηκε»; Με ποιο τρόπο; Τι παρατηρήσατε;

Μαρίνα: Μπορώ να σας δώσω πολλά παραδείγματα. Κατ' αρχάς..., υπάρχουν πολλά παιδιά, κατ' αναλογία με άλλες χρονιές, που στερούνται βασικά πράγματα. Ξέρω ότι υπάρχουν τουλάχιστον έντεκα οικογένειες στο σχολείο μας στις οποίες ο Σύλλογος Γονέων δίνει, εεε, φαγητό και πράγματα για..., γιατί χρειάζονται..., δεν έχουν..., δεν μπορούν να καλύψουν βασικές ανάγκες. Θέλω να σας δώσω ένα παράδειγμα. Ξέρετε πώς..., οι γυμναστές, ξέρετε, θέλουν τα παιδιά να φορούν (*αθλητικές*) φόρμες. Έτσι, ο δάσκαλός μας, ο γυμναστής είπε σε ένα παιδί: «πάλι δεν φοράς τη φόρμα σου, αποβάλλεσαι» ή «βγες έξω από την τάξη!». Και, λίγες μέρες αργότερα, ήρθε ο πατέρας της, ένας άντρας εργατικής τάξης, ξέρετε, με ταλαιπωρημένο πρόσωπο, ταλαιπωρημένα χέρια και γενικώς... και είπε: «συγγνώμη, δεν μπορώ να... το αντέξω οικονομικά». Ξέρετε, όταν προσπάθησα να το αφηγηθώ αυτό σε μια φίλη μου που μένει στα βόρεια προάστια της Αθήνας, δεν με πίστεψε. Και μου είπε: «ε, έλα τώρα..., υπερβάλλεις. Υπάρχουν φόρμες που κοστίζουν 7 ευρώ». Αλλά ξέρω ότι αυτός δεν..., δεν έχει για να την αγοράσει. Κι εμείς, επίσης, δεν ξέρουμε πώς να το χειριστούμε... [...] Βασικά, υπάρχουν δυο προβλήματα. Πώς μπορείς να ξέρεις ποιες είναι οι οικογένειες; Πρέπει να είσαι πολύ... προσεκτικός να μην προσβάλεις. Έτσι, ξέρουμε για έντεκα οικογένειες, δεν ξέρουμε

για τις άλλες. Δεν είναι εύκολο να ξέρεις. Μπορείς... Ίσως υποψιάζεσαι αλλά δεν μπορείς να πας και να πεις: «έλα...». [....] Ασφαλώς οι βασικές ανάγκες είναι προτεραιότητα αλλά, ε, βλέπεις ακόμη μια διαφορά στην τάξη.

Αλεξία: [...] Το σχολείο του γιου μου είναι στο κέντρο. Είναι μια μεσαίας τάξης περιοχή. Και είναι πιο δύσκολο να ανιχνεύσει κανείς το πρόβλημα εκεί. Γιατί υπάρχει πρόβλημα και υπάρχει τεράστιο πρόβλημα αλλά οι άνθρωποι δεν μιλούν γι' αυτό. Γιατί οι άνθρωποι των μεσαίων τάξεων είναι απλώς σε σοκ και δεν θέλουν..., ακόμη ντρέπονται για την κατάσταση.

Μαρίνα: Αυτό είναι αλήθεια, αυτό είναι αλήθεια, συμφωνώ.

Και υπάρχουν αλλαγές στην τάξη; Υποθέτω ότι οι μαθητές, επίσης, έχουν να αντιμετωπίσουν τα..., συνειδητοποιούν ότι υπάρχει πρόβλημα ή υπάρχουν πολλά προβλήματα...;

Μαρίνα: Ναι. Θυμάμαι, μια μέρα, ήταν δύο κορίτσια και με ρώτησαν, εεε...: «πρέπει να πληρώσουμε για τη γιορτή;». Ήταν, εεε, «Απόκριες», εεε (*εξηγεί*) μια γιορτή σαν το Halloween. Γίνεται μια γιορτή και ο Σύλλογος Γονέων διοργανώνει αυτή τη γιορτή. Οπότε, μου λένε: «πρέπει να...» –κατά τη διάρκεια του διαλείμματος–, πρέπει να πληρώσουμε;» και εγώ είπα: «Όχι, νομίζω ότι φέτος..., δεν χρειάζεται να πληρώσετε, οι γονείς πληρώνουν», κάπως έτσι... Και άρχισαν να χοροπηδούν (*γέλια από όλους*) και να λένε: «Ναι, ναι, "θα κάνουμε αυτό..." και θα περάσουμε τέλεια!». Αυτό ήταν κάτι που... Γιατί συνήθως πληρώνουν 3 ευρώ, όχι παραπάνω, 3-4 ευρώ. Ναι, αυτό είναι το ποσό.

Αλεξία: Ναι, για παράδειγμα, στο κέντρο, συνηθίζαμε να τους δίνουμε ένα μικρό μπισκότο σαν καλωσόρισμα όταν έρχονταν παιδιά. Αλλά από πέρσι, και κυρίως φέτος, συνειδητοποιήσαμε ότι πρέπει να δίνουμε κάτι παραπάνω. Οπότε, τυρόπιτες, πορτοκαλάδες, εεε, ξέρετε, κάτι που να είναι περισσότερο φαγητό εκτός από τα μπισκότα. Και τα παιδιά..., τα παιδιά (*γελάει*) τρώνε πολύ. Και είπαμε... –γι' αυτό είπα ότι εφόσον έχουμε χρήματα...–, μας απασχολεί το ότι..., μπορούμε να βοηθήσουμε. Είναι μια μικρή βοήθεια αλλά, ξέρετε, μας απασχολεί το να διανέμουμε... αυτά τα χρήματα.

Γίνονται συζητήσεις στις τάξεις σας για το μέλλον...;

Μαρίνα: Ναι-ναι.

...Και οι νέοι άνθρωποι, τα παιδιά, ήδη λένε: «Τι θα κάνω στη συνέχεια; Θα φύγω απ' την Ελλάδα; Θα πάω στο εξωτερικό;»

Μαρίνα: Ναι. αυτό σκεφτόμουν τώρα, την τάξη. Μιλάνε γι' αυτό. Όταν ρωτάω καμιά φορά: «ποια είναι τα σχέδιά σας για το μέλλον και τι...;», βλέπω ένας είδος

κατάθλιψης, που δεν είναι φυσιολογικό για ένα δεκατετράχρονο…, ένα δεκαπεντάχρονο παιδί. Δεν είναι φυσιολογικό.

Όπως προκύπτει ξεκάθαρα από τα όσα ειπώθηκαν παραπάνω, η συζήτησή μας για την τρέχουσα κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα ξεκινά με ένα θέμα το οποίο αποδεικνύεται να είναι ο κύριος άξονας ολόκληρης της συνέντευξης, μια ανησυχία που φαίνεται να είναι το επίκεντρο του σημείου θέασης της ζωής των δύο συνομιλητριών μας. Πρόκειται για μια ανησυχία για τα παιδιά στις τάξεις τους και, στη συνέχεια, για τα ίδια τους τα σπίτια. Αντί για θεαματικά σενάρια με τα οποία είμαστε εξοικειωμένοι, αυτό το διάστημα, διά μέσου των μέσων ενημέρωσης, ξεκινούμε με τα μικροπράγματα της καθημερινότητας, με τα επεισόδια της καθημερινής ζωής στο σχολείο, τα οποία θα μπορούσαν, εκ πρώτης όψεως, να φαίνονται περιφερειακά και κοινότοπα αλλά, στην πραγματικότητα, βρίσκονται στην καρδιά των κοινωνικών ζητημάτων που βιώνουν. Έχουμε να κάνουμε εδώ με μια *επαγγελματική συνήθεια* ή με μια «έμφυλη προκατάληψη» σε αυτή την προβολή της παρούσας κοινωνικής κρίσης, ή οι δασκάλες δίνουν μια ευαίσθητη και κατανοητική περιγραφή στον τρόπο με τον οποίο η κρίση επηρεάζει τα μικροπράγματα στις ζωές των παιδιών τους και μας εξιστορούν το πώς η κατάσταση αυτή συνιστά μια απειλή για την «παιδική ηλικία» και επιχειρούν να αμβλύνουν αυτές τις μικρές δυσκολίες με τα περιορισμένα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους; Κατ' αρχάς, είναι ένα ζήτημα υλικών ελλείψεων, για παράδειγμα, η έλλειψη των απαραίτητων πόρων για να είναι κανείς σε θέση να έχει την οικονομική δυνατότητα για να αγοράσει μικρά σε αξία πράγματα, όπως, π.χ., να έχει χρήματα για το λεωφορείο ή για τη φόρμα της γυμναστικής, όπως αυτό ήταν δυνατό στο παρελθόν· αλλά είναι επίσης ένα ζήτημα ντροπής και αμηχανίας για τα εν λόγω παιδιά και τους γονείς τους που πρέπει να παραδεχθούν την κατάσταση. Εδώ, η υλική ανάγκη μετατρέπεται σε συμβολική δυστυχία: το να ντρέπεσαι για την έλλειψη οικονομικών πόρων –μια κατάσταση που είναι κοινή για πολλούς συμπατριώτες τους από τότε που ξεκίνησε η κρίση– σημαίνει να «προσωποποιείς» μια συλλογικά βιωμένη μοίρα, να τη δέχεσαι ως έναν μεμονωμένο λεκέ και να θεωρείς την κατάσταση ως αυτοτραυματισμό.

Όπως αναλύεται ξεκάθαρα από τις δύο δασκάλες, αυτή η ντροπή επηρεάζει, με έναν ιδιαίτερα σκληρό τρόπο, τις οικογένειες της μεσαίας τάξης, των οποίων η συλλογική νοοτροπία τούς υποχρεώνει να φιλοδοξούν για μια ανοδική κινητικότητα και έναν τρόπο ζωής που χαρακτηρίζεται από ευπρέπεια και σεβασμό. Εδώ, κάποιος έχει να χάσει περισσότερα από το βιοτικό επίπεδο που κατόρθωσε να αποκτήσει, δηλαδή, μια κοινωνική ταυτότητα η οποία αποκτήθηκε με μέσα μιας αύξουσας οικογενειακής (και εκπαιδευτικής) τροχιάς, η οποία τώρα φαίνεται να φθάνει σε ένα ξαφνικό τέλος με μια όλο και μεγαλύτερη ταχύτητα πτώσης. Τα

παιδιά ήδη βιώνουν αυτή την οδύνη, στην οποία η Μαρίνα και η Αλεξία βλέπουν μια αδικία που τις επηρεάζει βαθιά. Τα παιδιά θα έπρεπε να επιτρέπεται να είναι παιδιά και η εμφανής κατάθλιψή τους είναι όλο και λιγότερο ανεκτή (και για τις δύο γυναίκες) απ' ό,τι για τους ενήλικες. Και είναι τότε που βλέπουν μια αχτίδα ελπίδας όταν ένα μικρό κέρασμα στο σχολείο παρέχει μια ευκαιρία για χαρά στα παιδιά και, κατά συνέπεια, από τους εκπαιδευτικούς.

Αργότερα, στη συνέντευξη, λέγονται περισσότερα για τον κόσμο των ενηλίκων και τίθεται το ζήτημα της προσωπικής ευθύνης του καθενός για την κρίση. Αλλά όταν η κουβέντα αφορά τα παιδιά και τους εφήβους, τη μοίρα και το ζοφερό μέλλον της επόμενης γενιάς των νέων ανθρώπων, ερχόμαστε ξανά και ξανά αντιμέτωποι με αισθήματα ενοχής απέναντί τους. Οι δύο μητέρες φαίνεται να ανησυχούν, πάνω απ' όλα, γιατί τα παιδιά τους απειλούνται από έναν τεράστιο περιορισμό ως προς τις μελλοντικές ευκαιρίες για τη ζωή τους και επειδή οι ίδιες δεν μπορούν να τους προσφέρουν καλύτερες προοπτικές. Είναι αυτή η μοίρα που αφορά και αγγίζει τις συνομιλήτριές μας πολύ περισσότερο από τους υλικούς περιορισμούς, μια στάση η οποία φαίνεται να συνδέεται στενά με το όλο και πιο επίμονο αίτημα, που εκφράζεται αργότερα, για συνασπισμό και αλληλεγγύη στην κοινωνία των πολιτών.

«…Αισθάνονται άσχημα…, άσχημα που είναι Έλληνες.»

[…] **Μαρίνα:** Μπορώ να σας δώσω ένα παράδειγμα. Ήταν ένα κορίτσι..., και ήταν πολύ στεναχωρημένη και έκλαιγε και μιλήσαμε γι' αυτό γιατί είχε, επίσης, ένα προσωπικό πρόβλημα: ο θείος της ήταν πολύ άρρωστος, κάτι τέτοιο… Και μετά ξεκινήσαμε να μιλάμε…, προσπάθησα να της φτιάξω τη διάθεση. Και μου είπε: «είναι…, δεν μπορείτε να κάνετε κάτι. Νιώθω ότι δεν υπάρχει κάτι να κάνω». Και υπάρχει… Επίσης, κάτι που με στενοχωρεί πολύ: νιώθουν άσχημα…, άσχημα που είναι Έλληνες.

Αλεξία: Χμ-χμ.

Μαρίνα: Πολλά παιδιά λένε, ε…: «…ωχ, εμείς οι Έλληνες!...».

Αλεξία: Ναι.

Μαρίνα: «…Δεν κάνουμε τίποτα…».

Αλεξία: Ναι.

Μαρίνα: «…Δεν κάνουμε τίποτα καλά. Είμαστε διεφθαρμένοι, είμαστε…»… Δηλαδή, άκουσαν όλα αυτά τα πράγματα που λένε στα ΜΜΕ συνέχεια και…, κάποια από τα παιδιά το έχουν, εεε, πιστέψει και το έχουν κάνει κομμάτι της…, αυτού που είναι. Οπότε, η δουλειά μας θα έπρεπε να είναι να προσπαθήσουμε να το αντιστρέψουμε αυτό αλλά αυτοί πραγματικά… Οι γονείς τους, επίσης, μιλάνε γι' αυτό το

πράγμα: «οπότε, είμαστε διεφθαρμένοι, τι περιμένεις, οι Έλληνες δεν θα κάνουν ποτέ τίποτα»… Αισθάνονται άσχημα για τη χώρα τους, για την…

Αλεξία: …Την ταυτότητά τους.

Μαρίνα: …Την ταυτότητά τους, την ταυτότητά τους, ναι.

Ήταν διαφορετικά προηγουμένως, ίσως, πέντε χρόνια πριν;

Μαρίνα: Ναι, ήταν διαφορετικά. Εεε, ήταν διαφορετικά και δεν ήταν…

Αλεξία: Νομίζω ότι πάντα είχαμε αυτή την, εεε, εεε, αυτή την αντιπαράθεση με το κράτος, αυτή τη διαμάχη. Οι Έλληνες πολίτες βρίσκονται πάντα σε διαμάχη με το ελληνικό κράτος. Δεν…, δεν πιστεύω ότι εκτιμούσαμε πολύ τους πολιτικούς προηγουμένως. Το ξέραμε. Αλλά εκτιμούσαμε τους εαυτούς μας περισσότερο. Γιατί είχαμε, θυμάστε, το 2004, τους Ολυμπιακούς αγώνες… Όλο αυτό ήταν μια ρητορική εθνικής υπερηφάνειας, ας πούμε. Και ξαφνικά, από τη μια μέρα στην άλλη, ήταν κάπως «έτσι». Ξαφνικά, γίναμε... Και αυτό ήταν…, αυτό μας κόστισε, νομίζω, ένα τραύμα, ένα συλλογικό τραύμα. Και τα παιδιά έχουν…, γιατί εμείς… κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων στο κέντρο κάνουμε πολλές συζητήσεις για περιβαλλοντικά ζητήματα, πολιτικά ζητήματα και κοινωνικά ζητήματα, οπότε, γίνονται πολλές συζητήσεις γι' αυτά τα πράγματα και, βέβαια, συνειδητοποιούμε τα εξής: ότι καθετί είναι διεφθαρμένο, ότι δεν έχουμε μέλλον εδώ και, εεε, εεε, είναι η πρώτη φορά στη ζωή μου που προσπαθώ…, εεε…, βρέθηκα, ξέρετε, εεε, να υπερασπίζομαι την ελληνικότητα. Η πρώτη φορά στη ζωή μου! Δεν μπορούσα ποτέ να φανταστώ να κάνω κάτι τέτοιο… Αλλά εμείς…, εγώ…, προσπαθώ να τους λέω ότι: «μην…, μην υιοθετείτε όλη αυτή τη ρητορική από τα Μέσα». Αλλά είναι πολύ δύσκολο. Είναι πολύ δύσκολο να είναι αισιόδοξοι και να νιώσουν ξανά υπερήφανοι για τους εαυτούς τους.

[…] Όταν συζητάτε για όλα αυτά προβλήματα της νέας γενιάς κτλ., βλέπετε και άλλες χώρες όπως η Ισπανία, η Ιταλία που έχουν παρόμοια προβλήματα ή γίνεται αντιληπτό μόνο ως «ελληνικό πρόβλημα»;

Αλεξία: Χμ, εξαρτάται από την πολιτική σου θέση (*γελάει*).

Μαρίνα: Ναι, κάποιοι, για παράδειγμα, εεε, ως αριστεροί…, οι αριστεροί λένε: «δεν είναι ελληνικό το πρόβλημα, είναι το πρόβλημα του…, είναι ο καπιταλισμός, είναι η κρίση του καπιταλισμού….». Και είναι…

…Ευρωπαϊκό.

Μαρίνα: …Παγκόσμιο πρόβλημα.

Αλεξία: Βεβαίως, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο.

Μαρίνα: Είναι παγκόσμιο.

Οκέι.

Αλεξία: Αλλά αν είσαι με την κυβέρνηση, με τα κυβερνητικά κόμματα –είναι τρία τώρα… τα κυβερνητικά κόμματα–, πιστ…, πιστεύεις και επιχειρηματολογείς ότι είναι δικά μας προβλήματα. Η Ελλάδα είναι… Αυτό που με εξοργίζει…, στην αρχή της κρίσης, ήταν ότι οι πολιτικοί μας και όλοι κατηγορούσαν εμάς.

Μαρίνα: Ναι

Αλεξία: Γιατί δεν συμπεριφερθήκαμε…

Μαρίνα: …Σωστά.

Αλεξία: … Σωστά! Και γι' αυτό είμαστε…, έχουμε την κρίση. Και μας κατηγόρησαν και μας έκαναν…

Μαρίνα: …Συ…, συνένοχους. Δεν ξέρω, είμαστε κι εμείς ένοχοι.

Αλεξία: Είμαστε κι εμείς ένοχοι.

Μαρίνα: Και είμαστε τόσο ένοχοι όσο είναι κι αυτοί. Θέλω να πω, είναι το…, το δικό μας κομμάτι της…

Αλεξία: Ναι. Και είναι ένας τρόπος να χειραγωγήσεις τον κόσμο…, να χειραγωγήσεις τις αντιδράσεις.

Μαρίνα: Κι επιμένουν ότι είναι οι Έλληνες που είναι διεφθαρμένοι, που δεν πληρώνουν τους φόρους, που…

Και είναι τα κυβερνητικά κόμματα που λένε: «είναι οι Έλληνες που είναι διεφθαρμένοι».

Μαρίνα: Ναι, η κυβέρνηση.

Και έχουν υπάρξει στην κυβέρνηση για χρόνια.

Μαρίνα: Ακριβώς, ακριβώς, αλλά, δυστυχώς, νομίζω ότι αυτού του είδους η ρητορική έπεισε πολύ κόσμο.

Αλεξία: Χμ!

Μαρίνα: Έτσι, πολλοί το εσωτερίκευσαν και το πίστεψαν γιατί…

Οπότε, είναι ένα ζήτημα εθνικού χαρακτήρα ή αυτό είναι κάτι που διαμορφώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να το πιστεύει ο κόσμος;

Μαρίνα: Αυτό είναι… Μάλλον φταίνε τα ελληνικά γονίδια (*γελάει*). Αυτό είναι ένα πράγμα. Γιατί ένα κόμμα σαν τη Χρυσή Αυγή πιστεύει ότι οι Έλληνες…, ακριβώς το αντίθετο, που είναι εξίσου απαίσιο…, θέλω να πω…, …ότι είναι οι καλύτεροι, ότι το αίμα τους είναι διαφορετικό από… Και, έτσι, όποιος είναι πρόσφυγας ή…

Αλεξία: …Μετανάστης…

Μαρίνα: …Μετανάστης θα έπρεπε να… Θα έπρεπε…

Αλεξία: …Να πυροβοληθεί.

Μαρίνα: Φτάσανε ακόμη και στο σημείο να πούνε, και οι εφημερίδες το έγραψε χωρίς καμία..., ότι θα μπουν στα σχολεία...
Αλεξία: Χμ!
Μαρίνα: ...Στα νηπιαγωγεία, τους παιδικούς σταθμούς και θα διώξουν όλα τα παιδιά των μεταναστών. Πηγαίνουν στα νοσοκομεία και υπόσχονται ότι θα διώξουν όλους τους μετανάστες. Και υπάρχει κόσμος που λέει: «αχ, ναι!». Δηλαδή, αυτό είναι...
Αλεξία: Και γι' αυτό είπα ότι είμαστε «εκτεθειμένοι». Γιατί, ας πούμε, όταν αυτό συμβαίνει στην τάξη σου, ας πούμε, όταν αυτό συμβαίνει στο σεμινάριό μου. Είμαι υπεύθυνη γι' αυτό, γι' αυτούς τους ανθρώπους εκεί. Και...
Μαρίνα: ...Γιατί μιλάνε, τα παιδιά μιλάνε. Είναι..., υπάρχουν ορισμένα, σε όλες τις τάξεις, όπως στη γεωγραφία, για παράδειγμα, ή στο μάθημα της ιστορίας... Υπάρχουν πολλές ευκαιρίες να θιγεί αυτό το ζήτημα, θίγεται συνέχεια.

Αλλά πώς διαχειρίζεστε αυτά τα ζητήματα; Προσπαθείτε να τα αποφύγετε ή προσπαθείτε...;
Μαρίνα: Όχι-όχι, δεν προσπαθώ να τα αποφύγω. Προσπαθώ να..., να οργανώσω μια τάξη, ένα μάθημα με πολλή συζήτηση. Δεν θέλω να είμαι..., θέλω να ακούω όλες τις απόψεις χωρίς να υπονομεύω καμία. Αλλά μετά, σιγά-σιγά, προσπαθώ..., με παραδείγματα και με κουβέντες και... Αλλά εγώ, εεε, εγώ... Για παράδειγμα, υπάρχει αυτό το μάθημα στη γεωγραφία για τις ευρωπαϊκές..., για όλα τα καλά που έκανε η Ευρωπαϊκή Ένωση τα τελευταία τριάντα χρόνια. Οπότε, το βιβλίο..., το βιβλίο λέει... (*γέλια*)..., είναι πραγματικά αστείο. Γιατί το βιβλίο λέει: «πρώτον: ορισμένες χώρες οι οποίες ήταν φτωχές, όπως η Ελλάδα, η Ιρλανδία και η Ισπανία τώρα, εεε....».
Αλεξία: «...Ανθίζουν».
Μαρίνα: «...Ανθίζουν» (*Η Αλεξία και η Μαρίνα γελούν*). Οπότε, ορισμένοι συνάδελφοι μού είπαν: «Απλώς μην το διδάξεις, μην το κάνεις αυτό το μάθημα». Κι εγώ είπα: «Όχι, θα το κάνω αυτό το μάθημα». Θα το διαβάζαμε αυτό και θα το σχολιάζαμε. Και ήταν, επίσης, αστείο γιατί όταν το διαβάσαμε, τα παιδιά γελούσαν! Ακόμη κι ένα δωδεκάχρονο παιδί γελάει μ' αυτό.
Αλεξία: Και αυτό το ζήτημα είναι ο No1 λόγος του σοκ μας γιατί νομίζαμε ότι ήμασταν μια πολύ..., εεε, μια ανεπτυγμένη χώρα..., μια σχεδόν πλούσια χώρα και ξαφνικά συνειδητοποιήσαμε ότι δεν είμαστε! Είμαστε υποανάπτυκτοι, είμαστε φτωχοί, εεε, είμαστε..., είμαστε καθετί κακό. Οπότε, ήταν σαν ένας μύθος που καταστράφηκε. Από τη μια μέρα στην άλλη.

Πιστεύετε ότι ζούσατε σε μια μεγάλη ψευδαίσθηση..., μια συλλογική ψευδαίσθηση...
Αλεξία: Χμ! Ακριβώς!

Και είχατε περισσότερες δαπάνες απ' αυτές που είχατε σκεφτεί, κάπως έτσι; Από πού ήρθαν αυτά τα χρήματα, από την ευρωπαϊκή κοινότητα; Παρήχθη ή όχι στη χώρα σας; Δεν είχατε την υποδομή, την οικονομική υποδομή γι' αυτή την ευημ...
Αλεξία: Από το ευρωπαϊκό ταμείο εννοείτε;

Ναι-ναι.
Μαρίνα: Όχι, αλλά δεν μας είπαν, κανείς δεν μας είπε πώς, εεε, επενδύθηκαν αυτά τα χρήματα. Δεν μας είπανε, εεε, πώς δημιουργήθηκε αυτό το χρέος. Επομένως, η αλήθεια είναι ότι δημιουργήθηκε ένα είδος παράξενου τρόπου ζωής, κατά τη διάρκεια των τελευταίων είκοσι χρόνων, και πολύς κόσμος νόμισε ότι «καλή ζωή» σήμαινε, εεε, να δανειστείς χρήματα από την τράπεζα για να πάρεις ένα πολυτελές αυτοκίνητο. Αλλά αυτό δεν ίσχυε για όλους. Εντάξει, αλήθεια είναι, συνέβη και ήταν κακό. Αλλά αυτό είναι μόνο ελληνικό...;
Αλεξία: Ναι, εντάξει, ορισμένοι είχαν..., έκαναν κάτι κακό και...
Μαρίνα: Ναι, αλλά αυτό δεν ήταν...
Αλεξία: Κατανάλωσαν περισσότερα απ' όσα μπορούσαν.
Μαρίνα: Ούτε ήταν η πλειονότητα. Δεν νομίζω ότι ήταν η πλειονότητα.
Αλεξία: Δεν ήταν η πλειονότητα αλλά το γεγονός είναι ότι η πολιτική..., οι πολιτικοί στην Ελλάδα τούς ωθούν όλους προς αυτή την κατεύθυνση.
Μαρίνα: Βέβαια.
Αλεξία: Επομένως, αν έχεις μια χώρα, στην οποία όλο το σύστημα σε ωθεί είτε στο..., εεε, στο Χρηματιστήριο... Αντάλλαξαν όλα τα λεφτά στο Χρηματιστήριο και αυτό ήταν μια ώθηση..., εεε, ο κόσμος ωθήθηκε σε εκείνο το σημείο από την κυβέρνηση να επενδύσει τα χρήματά του και, μετά από αυτό, μετά από λίγο καιρό, χάνουν..., έχασε τα χρήματά του. Εεε, ήταν όλο το κράτος, οι πολιτικοί που οργάνωσαν, εεε, αυτό το σύστημα κατανάλωσης, τρόπου ζωής. Και ήταν σαν μια παγίδα. Ξέρετε, αυτοί δημιούργησαν το πρόβλημα και μετά αυτοί...
Μαρίνα: Το χρησιμοποιούν ως δικαιολογία...
Αλεξία: Ναι.
Μαρίνα: ...Για να επιβάλουν...
Αλεξία: Το χρησιμοποιούν ως μια δικαιολογία και, σε τρίτη φάση, παρουσιάζουν..., παρουσιάζουν τους εαυτούς τους ως τους μόνους...
Μαρίνα: ...Σωτήρες (*γελάει*).
Αλεξία: ...Λύση στο πρόβλημα που δημιούργησαν. Είναι παράλογο. Αν συνειδητοποιήσει κανείς τι συμβαίνει και στον πολιτικό λόγο –αυτό που είπατε νωρίτερα–, δεν είναι λογικό. Είναι απλώς παράλογο που δεν συνειδητοποιούμε πόσο τρελό, πόσο παράλογο είναι αυτό.

Στην πορεία της συζήτησης, το ζήτημα που τέθηκε, στην αρχή, αναφορικά με τη «συλλογική ενοχή» και το υποκειμενικό αίσθημα ντροπής σε σχέση με μια συλλογική κατάσταση παρέμεινε το επαναλαμβανόμενο θέμα, το οποίο συζητήθηκε όλο και πιο έντονα με όρους συναισθηματικής και ηθικής ανησυχίας. Από τη μία μεριά, γίνεται σαφές το πώς οι άνθρωποι επλήγησαν από την κρίση εντελώς απρόσμενα, «από το πουθενά», και, από την άλλη μεριά, το πώς η παρούσα κατάσταση είναι ένας ανάποδος κόσμος όπου τα σημάδια έχουν αντιστραφεί. Για χρόνια, κάποιος ήταν απόλυτα πεπεισμένος ότι είχε φθάσει και ανήκε στην κατηγορία των ευκατάστατων, σταθερών και επιτυχημένων χωρών στην Ευρώπη· πίστευε σε μια γραμμική πρόοδο και σε μια σταθερή ευημερία, και εμπιστευόταν τους πολιτικούς λόγους που ενίσχυαν τον ισχυρισμό ότι πρέπει να συμμετέχει κανείς ενεργά στο οικονομικό θαύμα μέσα από την κατανάλωση. Και, τότε, ήρθε η απότομη κατάρρευση και όσοι επηρεάζονταν απ' αυτή κατέληξαν μουδιασμένοι και αμήχανοι.

Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια συλλογική απογοήτευση, με μια βίαιη απώλεια των ψευδαισθήσεων, η οποία δίνει την αίσθηση ότι έχουμε πέσει στα τυφλά και από αφέλεια σε μια παγίδα. Και παρόλο που δίνεται έμφαση στο ότι η κυβέρνηση και τα πολιτικά κόμματα ευθύνονται γι' αυτή την εξαπάτηση και γίνεται αναφορά στη μακρά ιστορική παράδοση της έλλειψης εμπιστοσύνης στο κράτος και στους Έλληνες πολιτικούς, οι περιγραφές, την ίδια στιγμή, αποκαλύπτουν μια κακή συνείδηση, καθώς η προηγούμενη οικονομική πολιτική, η οποία επέτρεψε το κρατικό χρέος να διογκωθεί, έφερε, επίσης, αδιανόητα υλικά πλεονεκτήματα λόγω της ευνοϊκής πίστωσης που ήταν, για κάποια χρόνια, διαθέσιμη. Αυτή η αμφίσημη θέση σίγουρα διαδραμάτισε έναν σημαντικό ρόλο στη «συλλογική κατάθλιψη» που φαίνεται να έχει επηρεάσει τα μέλη της μεσαίας τάξης με έναν ιδιαίτερα μαζικό τρόπο. Παρ' όλα αυτά, οι συνομιλήτριές μας υψώνουν τη φωνή τους με πάθος καθώς, επίσης, και με αγανάκτηση όταν αξιολογούν τις κατηγορίες που απευθύνουν τα πολιτικά κόμματα –τα οποία ευθύνονται ουσιαστικά– απέναντι στους Έλληνες πολίτες, όταν ισχυρίζονται ότι οι τελευταίοι είναι διεφθαρμένοι και ηθικά υπεύθυνοι για την παρούσα δυστυχία. Οι αντιδράσεις είναι ιδιαιτέρως ευαίσθητες και δείχνουν πόσο σκανδαλώδεις και απαράδεκτες, ακόμη και διεστραμμένες, φαίνεται να είναι τέτοιου είδους επιχειρηματολογίες και ρητορικές.

Η σκληρή απογοήτευση για την απώλεια των ψευδαισθήσεων πάνω στις οποίες είχε στηρίξει κανείς την ύπαρξή του περιγράφεται ως ένα «συλλογικό τραύμα» από το οποίο ξυπνάει κανείς με μια κατεστραμμένη κοινωνική και υποκειμενική ταυτότητα. Και το γεγονός ότι ακόμη και τα παιδιά ντρέπονται για τη χώρα γέννησής τους και το εθνικό ανήκειν έχει μια συγκλονιστική επίδραση στις δύο δασκάλες μας. Αντιδρούν πολύ έντονα ενάντια στην τάση εξωραϊσμού των πολιτικών, οι οποίοι κινούν τα νήματα εκπολιτίζοντας τις αιτίες της κρίσης και αποδίδοντάς

τες στον ελληνικό λαό και τον εθνικό χαρακτήρα του. Κατά συνέπεια, και οι δύο ανησυχούν κατά βάση για τα ακροδεξιά λαϊκιστικά και φασιστικά κόμματα που εκμεταλλεύονται τον πολιτιστικό στιγματισμό του πληθυσμού στον επίσημο λόγο προκειμένου να προσφέρουν στον κόσμο μια ερμηνεία της κατάστασης, η οποία να τους προσφέρει θετικά συναισθήματα για την προσωπική τους αξία. Εδώ, έχουμε, ενδεχομένως, να κάνουμε με τη συχνά ιστορικά καταγεγραμμένη σύνδεση ανάμεσα στον εξωτερικό στιγματισμό και τη συμβολική εξουσία, και στην αντίδραση υπό τη μορφή της μνησικακίας και της αντιστροφής του στιγματισμού μέσω της αυτο-επιβεβαίωσης. Καθώς αντιστέκονται στην κυρίαρχη ρητορική και τις συνακόλουθες εθνικιστικές αυτο-επιβεβαιώσεις, η Μαρίνα και η Αλεξία, προς μεγάλη τους έκπληξη, παίρνουν τη θέση της υπεράσπισης της «ελληνικότητας», μια ένδειξη ότι και οι ίδιες υποχώρησαν στην κυρίαρχη άποψη.

Στην οργή που εκφράζεται για τη δική τους ευπιστία, σε σχέση με τα «ανθισμένα τοπία» που αναφέρονται ως δια μαγείας στον πολιτικό λόγο, που θυμίζει έντονα τις δυτικογερμανικές υποσχέσεις στους αδερφούς και αδερφές τους στην πρώην Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας μετά την πτώση του Τείχους, έρχεται να προστεθεί το γεγονός ότι το lifestyle που είχαν συνηθίσει τον προηγούμενο καιρό επανεμφανίζεται υπό μια νέα οπτική και γίνεται πλέον αυθόρμητα αντιληπτό ως το αποτέλεσμα μιας συνειδητής και ανελέητης επιδίωξης του υλικού πλούτου παρόλο που οι ανάγκες αυτές καταρχήν δημιουργήθηκαν στην πρώιμη πολιτική οικονομία. Όπως ένας κακός μαθητής, του οποίου η ανάρμοστη συμπεριφορά καταγγέλλεται, βλέπουν τους εαυτούς τους να διαπομπεύονται από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης, και πληγώνονται από την περιφρόνηση που εισπράττουν. Και σαν να μην έφθαναν τα παραπάνω, όλα τα πολιτικά κόμματα, στα οποία αποδίδουν κεντρικό μερίδιο ευθύνης ως προς τα προβλήματα, παρουσιάζονται (μέσα από επαίνους) ως μέρος της λύσης: ένας τρελός κόσμος χωρίς αξιόπιστα πρότυπα.

Στη συζήτηση αυτή, ο επισκέπτης από τη Βόρεια Ευρώπη κατανοεί όλο και καλύτερα το πώς αισθάνονται οι συνομιλήτριες, με την τραυματισμένη τους ταυτότητα, ενόψει των σκαμπανεβασμάτων της γνωστικής και ηθικής ασυμφωνίας, των αντιφάσεων που προκύπτουν στις ευθύνες και την ενοχή που αποδίδουν τόσο στους εαυτούς τους όσο και στους άλλους, του αισθήματος της αφύπνισης από τις ψευδαισθήσεις, και της επαγρύπνησης έπειτα από χρόνια εγκληματικής παραπληροφόρησης από μέρους της πολιτικής ελίτ. Και παρόλο που οι επισκέπτες δεν μπορούν πραγματικά να μπουν στην θέση των ερωτώμενων, ένα αυξανόμενο αίσθημα συμπάθειας συνοδεύεται από μια όλο και μεγαλύτερη ενσυναίσθηση και, στην πορεία της συζήτησης, από μια όλο και πιο ισχυρή εντύπωση ότι οι υποκειμενικές μαρτυρίες, που τους κατατίθενται με έναν πολύ αυθεντικό τρόπο, μεταφέρουν πολύ προσωπικές, μύχιες εξομολογήσεις μιας συλλογικής μοίρας.

«"Θες να ζήσεις; Αυτό είναι πολυτέλεια!".»

[…] **Μαρίνα:** Μπορώ να προσθέσω κάτι;

Ασφαλώς.

Μαρίνα: Χρησιμοποιούν όλα αυτά τα..., που ήταν αληθινά αλλά ενίσχυσαν αυτό τα γεγονότα για να επιβάλουν μια σειρά μέτρων που κατεδαφίζουν κάθε..., κάθε είδος κοινωνικής προστασίας, κάθε είδος..., εννοώ, τα πάντα. Όταν σταμάτησαν τη μέρα που κατήργησαν τις συλλογικές συμβάσεις, τις συμβάσεις εργασίας... και είπαν: «από εδώ και στο εξής, από αυτή την ημέρα, δεν χρειάζεται να δουλεύετε με συλλογικές..., καθένας θα συνάπτει μια ατομική σύμβαση». Έτσι, την πρώτη μέρα, στην εταιρεία που δουλεύει ο σύζυγός μου, είπαν: «α, έχουμε μεγάλα προβλήματα, θα πρέπει να το αποδεχτείτε». Κι ήταν η πρώτη μέρα, όχι η δεύτερη.

Αλεξία: Ξεκίνησε αμέσως. Και είναι όλο..., είναι βία, ξέρετε, είναι καθαρή βία; ανεργία, φτώχια... Εεε, ήταν σαν, ξαφνικά, να άνοιξε ένα παράθυρο και η βία να ήρθε στη χώρα, σε όλες τις μορφές. Δεν έχουμε λεφτά για εκπαίδευση, για σχολεία, για, εεε, νοσοκομεία, ανεργία, τα πάντα.... Ο πολιτικός λόγος έγινε απειλή! Είναι μια καθαρή απειλή: «ή θα μας ψηφίσετε ή θα..., ή θα καταστραφείτε, θα καταστραφείτε εντελώς», ...είναι μια καταστροφή. Και όλα έγιναν απειλές. Κάθε δύο μήνες: «λοιπόν, θα πρέπει να κάνουμε αυτό κι εκείνο, εκείνο, εκείνο... γιατί, πραγματικά, δεν υπάρχουν λεφτά», και όλο τέτοια, κάθε δυο μήνες, κάθε μήνα: ήταν μια σταθερή απειλή. Για δυο χρόνια αρνιόμουν να παρακολουθώ τις τηλεοπτικές ειδήσεις γιατί δεν το άντεχα όλο αυτό...

Μαρίνα: Δεν μπορείς να τ' αντέξεις.

Αλεξία: ...Απειλητικός λόγος...

Μαρίνα: ...Και αυτό είναι αλήθεια. Μερικές φορές...

Αλεξία: ...Δεν το άντεχα.

Μαρίνα: Μερικές φορές δεν αντέχεις να ακούσεις τις ειδήσεις.

Αλεξία: Χμ, χμ-χμ!

Μαρίνα: Γιατί..., όχι επειδή είναι τόσο καταθλιπτικές αλλά..., επιπλέον, με εξοργίζουν.

Θυμώνετε, λογικό.

Μαρίνα: Θυμώνω τόσο πολύ... Γιατί ξέρω ότι λένε ψέματα, ξέρω ότι επηρεάζουν πολύ κόσμο που δεν έχει πρόσβαση σε..., ακόμη και ίντερνετ, ειδήσεις από το διαδίκτυο, ή οτιδήποτε, δεν έχουν... Γιατί, στην Ελλάδα, οι μισός πληθυσμός δεν έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο. Γιατί έχουμε πολλούς ηλικιωμένους που μένουν σε

χωριά στην επαρχία και όποια πληροφόρηση έχουν, την έχουν από την τηλεόραση. Δεν έχουν άλλη πηγή πληροφόρησης.

Χμ. Όταν προσπαθούμε να κατανοήσουμε αυτού του είδους την απελπισία και την κατάθλιψη και προσπαθούμε, επίσης, να καταλάβουμε γιατί το πολιτικό σύστημα δεν αναλαμβάνει την ευθύνη γι' αυτό και να αρχίσει να αλλάζει πράγματα, θα μπορούσε να ισχύει ότι υπάρχει μια εξάρτηση από άλλες εξωγενείς δυνάμεις;

Αλεξία: Είστε πολύ ευγενικός!

Ευρωπαϊκή κοινότητα...

Μαρίνα: Ναι.

Αλεξία: Το θέσατε πολύ ευγενικά.

Εντάξει. Ναι. Και έτσι, ναι, εεε, τελικά, όλοι περιμένουν για το «τι θα γίνει αύριο;»: κανείς δεν ξέρει, και υπάρχει ένα αίσθημα «έκπληξης». Ακόμα και η πολιτική τάξη δεν έχει καμιά δύναμη για να αλλάξει τα πράγματα.

Αλεξία: Όχι, όχι...

Μαρίνα: Όχι δύναμη.

Αλεξία: ...Δεν είναι ζήτημα θέλησης, του πόσο θέλουν να κάνουν πράγματα. Προσωπικά πιστεύω ότι, εεε, αυτοί..., αυτοί δεν εξυπηρετούν τα συμφέροντα των Ελλήνων. Είμαι, εεε, πεπεισμένη ότι εξυπηρετούν τα συμφέροντα των άλλων, που είναι σε σύγκρουση με τα δικά μας.

Μαρίνα: Συμφωνώ, συμφωνώ απολύτως. Δεν είναι...

Αλεξία: Οπότε, δεν..., προσωπικά, δεν τους εμπιστεύομαι. Και φοβάμαι πολύ, φοβάμαι πολύ ότι, ξέρετε... Δεν εκτίμησα ποτέ τους Έλληνες πολιτικές πολύ, όχι πολύ, δεν τους εκτίμησα ποτέ. Αλλά είναι η πρώτη φορά που φοβάμαι επειδή είναι στη θέση που είναι.

Μαρίνα: Δεν νομίζω ότι είναι αποτυχημένοι. Πιστεύω, αντίθετα, ότι είναι πολύ επιτυχημένοι σε αυτό που πραγματικά...

Αλεξία: Βεβαίως!

Μαρίνα: ...Σκοπεύουν να κάνουν.

Αλεξία: Συμφωνώ.

Μαρίνα: Γιατί λένε: «εντάξει, δεν κάναμε αυτό, εκείνο..., δεν ήταν σωστό τότε, θα το διορθώσουμε αυτό». Όχι, είναι πολύ επιτυχημένοι σε αυτό που πραγματικά σκοπεύουν να κάνουν, το οποίο είναι...

Ποιο είναι αυτό; Πώς θα περιγράφατε τον σκοπό τους, το συμφέρον τους. Είπατε ότι «δουλεύανε για άλλους, όχι για τους Έλληνες». Για ποιους;

Μαρίνα: Για ποιους; Για μεγάλους…, για τράπεζες, ας πούμε. Τις αποκαλούν τις «αγορ…».

Αλεξία: Για τις αγορές;

Μαρίνα: Το αποκαλούν «η αγορά».

Αλεξία: Γιατί αυτό είναι το..., το...

Μαρίνα: …Ένας ευφημισμός.

Αλεξία: …Ο όρος…

Μαρίνα: …Ένας ευφημιστικός όρος.

Είναι αυτός ένας κεντρικός όρος στο λόγο τους; Μιλάνε γι' αυτόν…;

Αλεξία: Αυτός είναι ένας κεντρικός όρος στη ρητορική και είναι ένας όρος τον οποίο, πρόσφατα, εεε, ξεκινήσαμε να χρησιμοποιούμε, εεε…: «η αγορά, η αγορά, η αγορά» (*διαφορετικοί τόνοι φωνής*) και, βασικά, δεν ξέρουμε τι είναι. Και δεν με απασχολεί, βασικά δεν με απασχολεί. Αυτό που με απασχολεί είναι ότι η…, η χώρα κυβερνάται από ανθρώπους που είναι… Ίσως είχα την ίδια αίσθηση… Μεγάλη κουβέντα, τώρα, αυτό που θα πω αλλά έτσι το νιώθω: είναι σαν να υπηρετούμε άλλη χώρα. Νιώθεις τόσο αποξενωμένος απ' αυτούς τους ανθρώπους, από τους πολιτικούς, σαν να είσαι…

Μαρίνα: Δεν είμαι σίγουρη αν κυριαρχούμαστε από μια άλλη χώρα ή από θεματοφύλακες των συμφερόντων, οι οποίοι, τελικά, θα κυβερνήσουν όλες τις χώρες.

Αλεξία: Ναι.

Μαρίνα: Ακόμα και η Γερμανία.

Αλεξία: Ναι!

Μαρίνα: Όλες τις χώρες.

Αλεξία: Ναι!

Μαρίνα: Και…

Αλεξία: Αλλά αυτό είναι κάτι περίεργο, δεν νιώθεις ότι…

Μαρίνα: Ρωτήσατε: «ποια είναι η πρόθεσή τους». Νομίζω ότι η πρόθεσή τους είναι να μειώσουν τους μισθούς, όσο περισσότερο μπορούν, ώστε να έχουν πολύ, εεε, φθηνό εργατικό κόστος, και το χρησιμοποιούν ως δικαιολογία στους…, για τους επενδυτές για να έρθουν και να επενδύσουν… αλλά, εεε…, και θέλουν να κάνουν τον κόσμο να χαρεί γι' αυτό…, δηλαδή…

Αλεξία: Ναι!

Μαρίνα: Αυτά τα χρόνια πολλοί…, πολλοί Έλληνες νιώθουν ότι αξίζουν να ζήσουν με αξιοπρέπεια, ότι αξίζουν να μορφωθούν, όχι μόνο να φάνε, μόνο να φάνε για να επιβιώσουν, αλλά να ζήσουν! Οπότε, τώρα λένε: «θέλετε να ζήσετε; Αυτό

είναι πολυτέλεια! Ζητάτε πολλά» (*Η Αλεξία γελάει λίγο*). «Τι; Παιδεία; Θα έπρεπε να θέλετε μόνο να επιβιώσετε, να φάτε, να επιβιώσετε, τίποτε άλλο». Αλλά αυτό δεν είναι ανθρώπινο, δεν είναι ζωή αυτή ή…

Αλεξία: Μιλώντας για την εκπαίδευση, μπορεί κανείς να δει ότι προσπαθούν να συνδέσουν την εκπαίδευση με την αγορά εργασίας. Αυτή είναι μια νεοφιλελεύθερη στάση: να συνδέσει κανείς, να κάνει την εκπαίδευση να ανταποκριθεί στην αγορά…, στις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Και οι…, όλες οι αλλαγές είναι προς αυτή την κατεύθυνση και ξεκινάμε να χάνουμε, χάσαμε, ξεκινάμε να χάνουμε, δεν ξέρω, τον ανθρωπιστική, εεε, ….

Μαρίνα: …Οπτική γωνία.

Αλεξία: …Οπτική γωνία της εκπαίδευσης. Γιατί όλοι αξίζουν μια καλή δημόσια γενική εκπαίδευση. Και, ύστερα, μπορούμε να δούμε το μέλλον και τις επαγγελματικές ζωές τους και τέτοια πράγματα. Αλλά, για αρχή: «όλοι αξίζουν δημόσια, καλή, γενική εκπαίδευση» και αυτό είναι…, δεν συμβαίνει στην Ελλάδα, κοντεύουμε να το χάσουμε.

Χμ. Χμ. Οκ, αυτό που λέτε σε σχέση με αυτή την κατάσταση είναι λες και ήμασταν σε πόλεμο…. Είναι ενδιαφέρον να θυμηθεί κανείς τι είπε ο Churchill κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μίλησε στο Βρετανικό λαό και είπε: «θα πρέπει να περιμένετε για αίμα, ιδρώτα και δάκρυα», εεε. Αλλά είναι απαραίτητο γιατί υπάρχουν εχθροί έξω. Αλλά δεν έχετε ξεκάθαρους εχθρούς, όπως είπατε προηγουμένως. Δεν είναι ξεκάθαρο…

Αλεξία: Όχι, δεν είναι ξεκάθαρο και δεν πιστεύουν όλοι ότι είμαστε σε πόλεμο. Και δεν πιστεύουν όλοι ότι υπάρχει εχθρός. Ξέρετε, πολύς κόσμος πιστεύει ότι…, ότι κάτι πήγε λάθος με την Ελλάδα, με εμάς, με τους εαυτούς μας και γι' αυτό έχουμε όλο αυτό το χάλι.

Μαρίνα: Πριν…, πριν τις εκλογές κάθε…, όλοι οι πολιτικοί προσπαθούν να επιβάλουν την…, τη δική τους εκδοχή του διλήμματος: «είναι το ευρώ ή η δραχμή; Είναι το δημοψήφισμα ή όχι;». Νομίζω η δική μου εκδοχή είναι: «νεοφιλελεύθερες…, νεοφιλελευθερισμός και πολιτικές της… της αγοράς»… Αλλά εάν ένας πολιτικός ή ένας δημοσιογράφος *τολμήσει* να πει, τα ΜΜΕ, ότι: «ξέρετε, ο κόσμος υποφέρει και θα έπρεπε να δούμε, θα έπρεπε να έχουμε ένα δίχτυ ασφαλείας ή κάτι τέτοιο, ο κόσμος αυτοκτονεί στην Αθήνα», τότε, είναι δημαγωγός. Και αυτό είναι όλο: «είσαι δημαγωγός».

Αλεξία: Ναι, ακριβώς.

Μαρίνα: Βασικά, ένας…, ξέρετε, γύρω στους 2.500, νομίζω, έχουν αυτοκτονήσει τους τελευταίους μήνες στην Ελλάδα. Έχετε…, είχαμε πολλές αυτοκτονίες. Ένας ήταν…, εεε, σπουδάζαμε μαζί.

Αλεξία: Ο γεωλόγος;
Μαρίνα: Ήταν γεωλόγος, ο γεωλόγος, ναι. Σπουδάζαμε μαζί. Οπότε..., δεν είχα επαφές μαζί του αλλά μια φίλη μου είχε..., έχουμε μια κοινή φίλη. Οπότε, αυτός... και η φίλη μου είπε ότι δεν ήταν ψυχολογικό. Βέβαια, υπάρχει μια ψυχολογική βάση ή κάτι τέτοιο αλλά δεν είναι...
Αλεξία: Δεν ήταν άρρωστος.
Μαρίνα: Είχε να παλέψει πολλά...
Αλεξία: Δεν ήταν άρρωστος.
Μαρίνα: Σίγουρα δεν ήταν τόσο δυνατός για να το αντιμετωπίσει αυτό αλλά δεν ήταν και άρρωστος.

Στη μετέπειτα πορεία της συζήτησης, μιλήσαμε για το θεμελιώδες κοινωνικό ζήτημα της εποχής μας, το οποίο υπερβαίνει κατά πολύ την ελληνική περίπτωση και τη συγκεκριμένη κατάσταση, η οποία φαίνεται να είναι μια «εθνική κρίση» αν όχι μια εθνική τραγωδία. Οι διαγνώσεις των συνομιλητριών μας τώρα λαμβάνουν μια αποφασιστική κοινωνιο-κριτική και πολιτική χροιά. Αυτό που λάμπει μέσα από την ελληνική κρίση και εκδηλώνεται πέρα από την υποτιθέμενη ιδιομορφία των συνθηκών εδώ είναι η κρίσιμη κατάσταση των κοινωνιών που βρίσκονται στη δίνη της νεοφιλελεύθερης ριζοσπαστικοποίησης της αγοράς. Οι διαδικασίες της διάλυσης των επιτευγμάτων του κράτους πρόνοιας, της αλληλέγγυας προστασίας ενάντια στους γενικούς κινδύνους της καπιταλιστικής μισθωτής εργασίας και οι αβεβαιότητες της ύπαρξης του σύγχρονου εργαζόμενου, οι οποίες αντικατοπτρίζονται στις εξιστορήσεις των συνομιλητριών μας, μπορούν, τελικώς, να εντοπισθούν σε μια ελάχιστα πιο ήπια μορφή σε άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης – ακόμη και στους συναδέλφους τους από τις φαινομενικά προνομιούχες βόρειες χώρες και περιοχές της Ευρώπης γνωρίζουν και μοιράζονται από κοινού το φόβο της απόσυρσης του κράτους και την ανάγκη για μια κοινωνική ασφάλεια σε όλα τα τμήματα του πληθυσμού. Αλλά ακριβώς αυτή είναι η μαγική λέξη που επανέρχεται συνεχώς στις συζητήσεις προκειμένου να δοθεί ένα όνομα στη λογική των σημερινών διαδικασιών μετασχηματισμού. Αλλά όσο τυφλές και ακατανόητες φαίνονται να είναι στην πρώτη φάση της συζήτησης, στις σημερινές διεξόδους καταλήγουν σε έναν κοινό παρονομαστή: «η αγορά, η αγορά, η αγορά», ψάλλουν όπως σε ένα ξόρκι. «Τις αποκαλούν "τις αγορές"», λένε, εντοπίζοντας την πασπαρτού μαγική φόρμουλα όπως χρησιμοποιείται τόσο στον νεοφιλελεύθερο λόγο της Τρόικας όσο και στις υπάκουες ομολογίες των πολιτικών δυνάμεων στην χώρα τους, μια φόρμουλα που υιοθετείται για να δικαιολογήσει τις δραστικές μειώσεις μισθών και τις ανατροπές και τις απώλειες στα πεδία της εργασίας και του εργατικού δικαίου. «Πρέπει να αποδεχθείς» γιατί δεν έχεις επιλογή. Δεν μπορείς να ζητήσεις τίποτα γιατί δεν έχεις

στα χέρια σου κάτι με το οποίο θα μπορούσες να ασκήσεις πίεση. Αυτό το αίσθημα της αδυναμίας εκφράζεται με τόση αδιαλλαξία σε αυτά τα αποσπάσματα της συζήτησης και συνοδεύεται από ένα αίσθημα απελπισίας η οποία αγγίζει, όλο και περισσότερο, τους επισκέπτες και συνομιλητές από τον Βορρά. Αυτή η απόλυτη ανικανότητα αποδίδεται στους πολιτικούς, στην κυβέρνηση της ίδιας τους της χώρας, τους λεγόμενους «εκπροσώπους του λαού», το οποίο τους κάνει να φαίνονται σαν μια κυβέρνηση ανδρείκελων. Αυτό είναι παράδοξο, ωστόσο, καθώς ο κυρίαρχος λόγος βασίζεται σε μια παρόμοια υπόθεση, η οποία αρνείται την ευθύνη των κορυφαίων πολιτικών δυνάμεων απέναντι στο λαό. Οι δύο δασκάλες φαίνεται να βλέπουν μια διέξοδο από τη σημερινή κατάσταση ενάντια ή πέρα από την κυρίαρχη «πολιτική τάξη».

Οι δύο εκπαιδευτικοί εκφράζουν μια ιδιαίτερη ανησυχία όσον αφορά τις τάσεις της εμπορευματοποίησης της εκπαίδευσης, καθώς εδώ το δικό τους επαγγελματικό ήθος βρίσκεται αντιμέτωπο με τις ολοένα αυξανόμενες σκληρές απαιτήσεις της καθαρά οικονομικής ορθολογικότητας και υπευθυνότητας. Η υποκειμενική ψυχική κατάσταση που διακρίνεται και αποτυπώνεται σε αυτά τα αποσπάσματα αποκαλύπτει μια αυξανόμενη ευαλωτότητα και επισφάλεια σε μια κοινωνία με όλο και πιο περιορισμένη ευθύνη για τους κινδύνους, τις ανάγκες και τις αβεβαιότητες των μελών της. Ο Robert Castel έδειξε ότι οι νέες μορφές αβεβαιότητας που προκαλούνται από τη διακοπή τής έως τώρα επίπονα δημιουργημένης συλλογικής ασφάλειας είναι όλο και πιο υπονομευτικές καθώς η ύπαρξή τους είχε ήδη αποτελέσει μέρος των οριζόντων των προσδοκιών στα σχέδια ζωής των ατόμων και η αμφισβήτησή της θα πρέπει οπωσδήποτε να έχει μια πολύ αποπροσανατολιστική και αποσταθεροποιητική επίδραση. Η σύνδεση ανάμεσα σε αυτές τις αβεβαιότητες και τον ολοένα αυξανόμενο αριθμό των αυτοκτονιών, που επισημαίνονται αυθόρμητα από τις δύο παιδαγωγούς μας είναι κοινωνιολογία sui generis: από την κλασική μελέτη της αυτοκτονίας του Durkheim, η οποία εμφανίστηκε πριν από εκατό χρόνια, γνωρίζουμε ότι η αυτοκτονία είναι μάλλον η πιο απόλυτη και δραστική αντίδραση σε αυτού του είδους την υπονόμευση όλων των σημείων αναφοράς των υποκειμενικών και συλλογικών συστημάτων συντονισμού για δράση με νόημα.

Φεύγοντας απ' την Ελλάδα;

Ξέρετε συναδέλφους στο σχολείο σας –λογικά δεν είναι πρόβλημα στο δικό σας χώρο εργασίας– που να έχουν ήδη χάσει τις δουλειές τους; Νομίζω έχουν...
Μαρίνα: Δάσκαλοι;
Αλεξία: Δάσκαλοι;

Ναι.

Μαρίνα: Προς το παρόν..., εεε...

Αλεξία: Όχι ακόμη.

Μαρίνα: ...Εεε, όσοι..., όσοι από εμάς έχουν μόνιμες συμβάσεις, προς το παρόν δεν έχουν επηρεαστεί, μόνο οι μισθοί έχουν επηρεαστεί, και ειδικά όσοι από εμάς είναι λιγότερο από δέκα χρόνια στην εκπαίδευση...

Αλεξία: Χμμ.

Μαρίνα: ...Οι μισθοί είναι τελείως...

Αλεξία: Ναι.

Μαρίνα: ...Κομμένοι στη μέση. [...] Είναι δύσκολο γιατί ο σύζυγός μου..., εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα, είχε, επίσης, μια μεγάλη μείωση στο μισθό του. Κι έχουμε το στεγαστικό δάνειο, έχουμε δυο παιδιά. Είναι δύσκολο να διατηρήσουμε το επίπεδο ζωής στο οποίο ήμασταν συνηθισμένοι. Και δε μιλάω για πολυτελή αντικείμενα, και αυτοκίνητα, και ταξίδια. Μιλάω για την παιδεία η οποία είναι απαραίτητη για την ανάγκη για..., να πληρώσεις για τα παιδιά σου να πάνε σε ένα θέατρο ή να πάνε να μάθουν αγγλικά. Γιατί εδώ, όπως ίσως ήδη ξέρετε, πρέπει να πληρώσεις για να μάθεις μια γλώσσα.

Και πώς βλέπετε τη γενιά των ανθρώπων που είναι 10-15 χρόνια πιο νέοι από εσάς, που επηρεάζονται, ίσως, με άλλο τρόπο, από περισσότερη ανεργία; Άτομα που μόλις τέλειωσαν το πανεπιστήμιο, που ψάχνουν για δουλειά, νομίζω η κατάστασή τους είναι...

Μαρίνα: Αυτοί είναι ακόμη πιο..., τα πράγματα γι' αυτούς δεν είναι εύκολα. Κάποιοι συνάδελφοί μου έχουν παιδιά που είναι 20, 18 με 20 χρονών. Και μου λένε πόσο δύσκολο είναι να βρουν δουλειά..., δεν υπάρχει δουλειά γι' αυτούς. Ένας συνάδελφός μου είχε ένα γιο με πτυχίο και MBA, ο οποίος έψαχνε για δουλειά για επτά μήνες... Αλλά δεν βρήκε τίποτα και πήγε στη..., στην Ολλανδία γιατί ο αδερφός του σπούδαζε εκεί. Έμεινε εκεί για τέσσερις μήνες. Προσπάθησε να βρει μια δουλειά, καμία δουλειά... Έτσι, ήρθε πίσω και... Τώρα, οι άνθρωποι που..., υπάρχουν πολύ λίγες ευκαιρίες για συνέντευξη για δουλειά... Και ακόμη και τότε αντιμετωπίζεις πράγματα... Δηλαδή, είπαν στο σύζυγό μου... Ο σύζυγός μου προσπαθεί να πάει σε κάποιες συνεντεύξεις για μια καλύτερη δουλειά. Και του λένε: «λοιπόν, θα πας, εεε, θα πάρεις δυο ή τρεις μέρες άδεια από τη δουλειά σου και θα έρθεις εδώ και θα είσαι σε εμάς για τρεις μέρες και μετά θα δούμε αν μας κάνεις». Οπότε, όντως το έκανε γιατί τα λεφτά..., στην τωρινή δουλειά, δεν είναι αρκετά. Οπότε το έκανε και μετά είπε: «και τώρα τι;» και αυτοί, εεε, αυτοί του είπαν: «εντάξει, νομίζω είσαι..., εντάξει, είμαι θετικός αλλά τώρα θα..., δεν σε χρειαζόμαστε για το καλοκαίρι γιατί δεν υπάρχει δουλειά γι' αυτό το καλοκαίρι, οπότε,

στο τέλος Αυγούστου ίσως να πάρεις άλλες δύο μέρες άδεια από τη δουλειά» (*όλοι γελούν, η Αλεξία γελάει δυνατά*). Δεν ξέρεις τι να κάνεις: να γελάσεις, να κλάψεις...

Αλεξία: Αυτή η γενιά είναι..., είναι πολύ άτυχη –αυτή η γενιά μεταξύ 18 με 30 ετών, 35– γιατί ίσως, ίσως αυτή θα είναι μια γενιά χωρίς καμιά ευκαιρία να βρει δουλειά. Υπήρχε, νομίζω, μια..., μια γενιά στην Αγγλία, γύρω στο '70-'80, που δεν είχε ευκαιρία για εργασία..., εεε, αυτή η γενιά ίσως να είναι το ίδιο. Και η διαφορά είναι ότι είναι..., είναι πολύ καταρτισμένοι. Γιατί έχουμε, λίγο, μια εμμονή, εεε, με τις σπουδές και είναι καλά καταρτισμένοι οι άνεργοι εδώ στην Ελλάδα. Και αυτό είναι..., αυτό κάνει τα πράγματα ακόμη χειρότερα. Γιατί επένδυσαν χρήματα.., επένδυσαν χρόνο, επένδυσαν εργασία και πολλή προσπάθεια... και έχουν υψηλές προσδοκίες. [...] Τα πράγματα είναι αρκετά περίπλοκα γι' αυτή τη γενιά, γιατί μεγάλωσαν με άλλα σχέδια για το μέλλον.

Μαρίνα: Για μένα, ίσως, το πιο δύσκολο είναι να σκεφτώ και να νιώσω ότι ίσως δεν θα μπορέσω να προσφέρω στα παιδιά μου αυτά που προσέφεραν σ' εμένα οι γονείς μου. Αυτό είναι ένα συναίσθημα που, για μένα, είναι αρκετά δύσκολο να το διαχειριστώ. Γιατί δεν μεγάλωσα με..., όχι, όχι με πολυτέλεια, αλλά έκανα αγγλικά, γαλλικά, μαθήματα πιάνο και μπαλέτο... Τώρα δεν ξέρω αν θα μπορώ... να προσφέρω στα παιδιά μου τη δυνατότητα να μάθουν μουσική, το οποίο είναι κάτι που θεωρώ..., με βάση τον τρόπο με τον οποίο μεγάλωσα, ...ότι είναι σημαντικό.

Αλεξία: Είναι πολύ ακριβό.

Μαρίνα: Είναι σημαντικό. Αλλά δεν θα μπορώ να προσφέρω κάτι που νιώθω ότι είναι..., εεε, σημαντικό. Και αυτό, εεε, αυτό είναι δύσκολο.

Η εμπειρία σας από το εκπαιδευτικό σύστημα, και από την κρίση επίσης, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο ανατρέφετε/εκπαιδεύετε τα παιδιά σας; Πέρα από..., από ερωτήματα τού τύπου: «μπορώ να τους προσφέρω μαθήματα μουσικής;», είναι κάτι άλλο που θέλετε να μάθουν;

Αλεξία: Άλλαξα τον τρόπο..., άλλαξα το διάλογο, ότι: «εντάξει, πρέπει να μορφωθείς. Το πανεπιστημιακό δίπλωμα είναι απαραίτητο αλλά για τη μόρφωσή σου· δεν συνδέεται με το επάγγελμα ή με την επαγγελματική σου ανάπτυξη ή με κάτι τέτοιο. Είναι ένας τρόπος να οργανώσεις τον εαυτό σου, τη σκέψη σου, το μυαλό σου. Εεεε, αλλά η δουλειά είναι κάτι άλλο που δεν συνδέεται με την εκπαίδευση. Θα χαρώ αν έχεις ένα πτυχίο και είσαι ένας τεχνικός ή αν είσαι, εεε, οτιδήποτε». Αυτή είναι η αλλαγή στο διάλογο μετά την κρίση, και το πιστεύω αυτό. Θέλω να μορφωθεί και να είναι χαρούμενος με ό,τι δουλειά και να κάνει. Αλλά αυτό είναι..., αυτό δεν ήταν η προσδοκία των γονιών μου για..., από μένα. Ήθελαν ένα πτυχίο και ήθελαν και μια αξιοπρεπή, ξέρετε, μια αξιοπρεπή δουλειά, αξιοπρεπή, ξέρετε, κοινωνική θέση, δουλειά. Επομένως, νομίζω αλλάξαμε τις προσδοκίες (*γελάει*). Προσπαθούμε.

Μαρίνα: Τα δικά μου παιδιά είναι ακόμη πολύ μικρά. Αλλά, εεε, ξέρετε, μια μέρα η κόρη μου ήρθε σπίτι και μου είπε: «ξέρεις, ο μπαμπάς του φίλου μου έχασε τη δουλειά του». Και μετά μίλησα γι' αυτό με τη δασκάλα της και μου είπε: «ξέρετε, τα παιδιά, στην εποχή μας, γνωρίζουν κάποιες λέξεις που δεν ξέρατε εσείς».

Αλεξία: Χμμ!

Μαρίνα: Δεν ήξερα τι είναι η «ανεργία». Εκείνη την ξέρει τη λέξη, την ξέρουν τη λέξη, τι σημαίνει «ανεργία», τι σημαίνει «άνεργος γονιός»· τις ξέρουν αυτές... αυτές τις λέξεις. Και δεν ξέρω αν αυτό είναι καλό... Εγώ δεν ήξερα..., δεν θέλω τα παιδιά μου να παγιδευτούν σε αυτή την οικονομική ανάγκη. Γιατί αν σκέφτονται όλη την ώρα ότι: «δεν έχουμε..., δεν έχουμε λεφτά γι' αυτό και δεν έχουμε λεφτά γι' αυτό», τότε, δεν θα μπορούν να... Βεβαίως και πρέπει..., πρέπει να είναι ρεαλιστές γιατί..., αλλά θέλω να... ονειρεύονται επίσης.

Αλεξία: Αντιμετώπισα το ίδιο πρόβλημα γιατί, στην αρχή της κρίσης, ο γιος μου ήταν ανήσυχος: «θα χάσεις τη δουλειά σου, θα..., εεε;», και ήταν πολύ αγχωμένος, και αποφάσισα να του πω την αλήθεια: «εντάξει, δεν έχουμε κάποια..., δεν θα χάσουμε τις δουλειές μας,: πρώτον, έχουμε μόνιμες δουλειές αλλά, δεύτερον, οι μισθοί μας μειώνονται, μειώνονται. Οπότε, εεε, αυτό ήταν..., αυτό θα επηρεάσει κάποιο κομμάτι της ζωής μας». Αλλά νιώθω ότι ήθελε από εμένα ένα δίχτυ ασφαλείας στη ζωή του. Και του είπα: «εντάξει, αυτό είναι δίκαιο». Γιατί δεν μπορεί να μεγαλώνεις ένα παιδί με όλο αυτό το άγχος τού..., ξέρετε, του μέλλοντος. Είναι απογοητευτικό.

Μαρίνα: Αυτό δεν είναι καλό για τα παιδιά. Πρέπει να βρούμε έναν τρόπο να τα προστατέψουμε. Δεν είναι πάντα εύκολο. Για παράδειγμα, χθες: ο πατέρας μου παίρνει τα παιδιά από το νηπιαγωγείο. Και μου είπε: «πάρε αυτό το έγγραφο γιατί το συγκεκριμένο νηπιαγωγείο..., δεν τους δίνουν λεφτά πια, οπότε, ίσως την επόμενη χρονιά το κλείσουν». Βέβαια..., τα παιδιά μου δεν θα πηγαίνουν, δεν θα πηγαίνουν εκεί πια..., αλλά άκουσαν όλη την ιστορία. Έτσι, ο γιος μου μου είπε: «πήγα και μάζεψα κάποια ευρώ που βρήκα εδώ κι εκεί..., θα τα δώσω στη δασκάλα μου για να μην κλείσουν το σχολείο» (*η Μαρίνα γελάει λίγο*).

Αλεξία: Ναι, ασχολούνται. Προσπαθούν..., προσπαθούν να εφευρίσκουν τρόπους να βοηθούν τους άλλους –και ο γιος μου επίσης–, να συνεισφέρουν σε... Για παράδειγμα, ήρθαν μια μέρα, ήρθαν και είπαν: «έχετε χαρτί υγείας;» (*γελάει λίγο*). Ναι, «γιατί στο σχολείο δεν έχουμε», είπαν οι δασκάλες, «αν έχετε, σας παρακαλούμε...».

Μαρίνα: Ναι-ναι.

Αλεξία: Και, φυσικά..., δάνεισα το χαρ..., πολύ, πολύ χαρτί υγείας από το κέντρο. Γιατί έχουμε πολύ (*η Αλεξία και η Μαρίνα γελούν*) και βοηθούμε το δημοτικό σχολείο του γιου μου. Οπότε..., γνωρίζουν..., γνωρίζουν και..., αλλά χρειάζονται αυτή την ασφάλεια.

Εν αντία στις προσδοκίες μας, η επιλογή της μετανάστευσης δεν ήταν προσωπικά κεντρική για τις δύο ερωτώμενες. Στα μέσα ενημέρωσης της Βόρειας Ευρώπης, η Ελλάδα απεικονίζεται, αυτή τη στιγμή, ως μια χώρα η οποία απαρτίζεται από ανθρώπους που είναι περισσότεροι ή λιγότερο πρόθυμοι να μεταναστεύσουν. Στη συζήτηση, γίνεται αναφορά, κατ' αρχάς, στο πώς η κρίση επηρέασε σε προσωπικό επίπεδο τις συνομιλήτριές μας, στην προσωπική οικονομική τους κατάσταση, και μαθαίνουμε πόσο μεγάλες είναι οι απώλειες του εισοδήματος και του βιοτικού επιπέδου για εκείνες και τις οικογένειές τους. Παρόλο που αναφέρθηκαν σε ειδικές περιπτώσεις μετανάστευσης, που προέρχονταν από το οικογενειακό τους περιβάλλον, επισημαίνουν ότι αυτό συνέβη μόνο και μόνο εξαιτίας συγκεκριμένων συγκυριών, όπως ένας σύζυγος από το εξωτερικό. Ωστόσο, πιο κυρίαρχο ρόλο στη συζήτηση διαδραμάτισε, διά μέσου πολλών επαναλήψεων εντός της συνομιλίας, η περίπτωση των νεαρών ατόμων με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα και πτυχία που δεν είχαν καμία τύχη στην αγορά εργασίας· αυτή ήταν μια «χαμένη γενιά». Τι άλλο θα μπορούσαν να κάνουν από το να τραπούν σε φυγή από τις συνθήκες στο σπίτι; Όμως, αυτή δεν είναι, εδώ και καιρό, η μοίρα των νεότερων γενεών; Το τεράστιο πρόβλημα της ενσωμάτωσης ειδικά αυτών των νέων ανθρώπων με τα υψηλά προσόντα στην αγορά εργασίας, όμως, δεν υπάρχει εδώ και δεκαετίες στην Ελλάδα; Η επισφαλής κατάσταση των νέων ανθρώπων στην Ελλάδα υπήρξε παροιμιώδης για πολύ καιρό· αλλά, ειδικά εδώ, ένα, σε κάθε περίπτωση, ήδη υπάρχον δομικό πρόβλημα οξύνεται δραματικά αυτή τη στιγμή και μετατρέπεται από «δύσκολο» σε «απελπιστικό», και αυτό φαίνεται να συνδέεται με ένα υπαρξιακά απειλητικό φαινόμενο για τις δύο συνομιλήτριές μας, οι οποίες αμφότερες είναι και δασκάλες και μητέρες.

Τι θα έπρεπε να δώσει κανείς ως κίνητρο στα παιδιά και στους νέους ανθρώπους όσον αφορά την εκπαίδευση και την κατάρτιση; Όπως το θέτουν οι μητέρες μας, εδώ, θα έπρεπε να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους ως αυτοσκοπό και όχι για μια κοινωνική θέση, η οποία, σε κάθε περίπτωση, είναι αβέβαιη. Υπό κρίσιμες συνθήκες, το να είναι κανείς ευχαριστημένος σε ένα μελλοντικό επάγγελμα, ανεξαρτήτως ποιο είναι αυτό, φαίνεται να είναι ένας επιθυμητός στόχος. «*Το να έχουν μια αξιοπρεπή δουλειά*» είναι η επιθυμία που έχουν για το μέλλον των παιδιών τους αλλά, την ίδια στιγμή, μια πικρία εκφράζεται για το γεγονός ότι, πλέον, δεν μπορεί κανείς να προσφέρει στη γενιά που μεγαλώνει τώρα αυτά που έλαβε ο ίδιος από τους γονείς του, μέσα από μαθήματα ξένων γλωσσών, πιάνο κτλ. Και είναι λυπηρό γιατί ο άγραφος ηθικός νόμος για τη δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών είναι ότι ο καθένας θα έπρεπε να περνάει στα δικά του παιδιά του τουλάχιστον αυτό που έλαβε ο ίδιος. Αυτό φαίνεται να εκφράζει ξεκάθαρα το βαθμό στον οποίο οι δύο γυναίκες προέρχονται από μια μορφωμένη και καλά οικονομικά εξοπλισμένη, ως σήμερα, μεσαία τάξη.

Με ανάλογο τρόπο, οι δύο γυναίκες ανησυχούν ότι τα παιδιά και οι νέοι άνθρωποι σήμερα αντιμετωπίζουν από νωρίς το αίσθημα της αβεβαιότητας και, μάλιστα, ρωτούν εναγωνίως τους γονείς τους αν αυτοί απειλούνται από την ανεργία. Ο βαθμός στον οποίο η κοσμοθεωρία των δύο γυναικών καθορίζεται από το ότι είναι μέλη της μορφωμένης μεσαίας τάξης γίνεται αισθητός στην άπ-οψή τους για την εργατική τάξη· παρουσιάζουν τα ακροδεξιά λαϊκιστικά κινήματα, κατά βάση, ως ένα πρόβλημα των λιγότερο εύπορων («*καημένα παιδιά, δεν μπορείς να πεις κάτι*»). Στο μέτρο αυτό, η ανησυχία που διατρέχει ολόκληρη τη συνέντευξη αναφορικά με την ευημερία των παιδιών και το μέλλον της νέα γενιάς, η οποία επίσης φαίνεται να απειλείται ειδικότερα από τα ακροδεξιά λαϊκιστικά κινήματα, εκφράζει, επίσης, σαφώς την ανησυχία για την απώλεια της εξουσίας του ορισμού για το μέλλον των απογόνων της δικής τους κοινωνικής ομάδας. Επομένως, δεν προκαλεί έκπληξη το ότι και οι δύο γυναίκες, στη συζήτηση, τονίζουν τη διείσδυση της υλικής λογικής (όπως οι προοπτικές των γονιών σε σχέση με την πολιτική και την οικονομία) στον κόσμο των παιδιών.

«"Χρυσή Αυγή…, οι γονείς μου ψηφίζουν…, είμαι…, είμαι περήφανος γι' αυτό!"»

[…] **Μαρίνα:** Παρατήρησα ότι, στη γειτονιά αυτή, πολλά παιδιά άρχισαν να μιλάνε για την πολιτική. Μέχρι τώρα, δε συζητούσαν τόσο πολύ για τα πολιτικά. Μιλούν για τα πολιτικά και πολλά παιδιά έχουν την τάση να πηγαίνουν προς την ακροδεξιά…
Αλεξία: Ναι, φυσικά, ο φασισμός είναι παντού.
Μαρίνα: Έτσι, είχαμε παιδιά μετά τις εκλογές – καημένα παιδιά, δεν μπορείς να πεις τίποτα. «Εμείς…, εεε….», ξέρετε, «μιλάμε ανοιχτά στη δασκάλα». Ένα αγόρι μού είπε: «Είμαι περήφανος, δεν θέλω να το κρύψω, είμαι, εεε…».
Αλεξία: «…Χρυσή Αυγή».
Μαρίνα: Ναι. «Οι γονείς μου ψηφίζουν…, είμαι…, είμαι περήφανος γι' αυτό!"».

Κάποιοι νέοι που συναντήσαμε χθες μάς είπαν ότι μέλη της Χρυσής Αυγής προσπαθούν να «στρατολογήσουν» μικρά παιδιά στο σχολείο…
Μαρίνα: Ναι.
Αλεξία: Το πρόβλημα είναι πολύ μεγάλο στα σχολεία γιατί οργανώνουν, ξέρετε, ομάδες στα σχολεία, ειδικά στην δευτεροβάθμια και στις τελευταίες τάξεις του σχολείου. Και είναι πολύ ενεργοί σ' αυτά τα μέρη. Πιστεύω ότι η Χρυσή Αυγή εκφράζει το θυμό των…, …συγκεκριμένων ατόμων. Και, εεε, άκουσα σε μια συζήτηση, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ημερών, κάπου έξω, …ήταν τέσσε-

ρα-πέντε άτομα που ψήφιζαν Χρυσή Αυγή και λέγανε ότι το νόημα ήταν αυτό: «εντάξει, είναι καλό που μπορούν να τους χαστουκίσουν –τους πολιτικούς–, και ακόμη και μέσα στη Βουλή γιατί εμείς δεν μπορούμε να το κάνουμε αυτό αλλά αυτοί μπορούν». Οπότε, είναι…, είναι στο χέρι τους. Βασικά…, η Χρυσή Αυγή…, είναι το χέρι τους αντί για…, για το δικό μας. Θα κάνουν τη βρώμικη δουλειά για μας». Ε, κι αυτό είναι το πιο ανησυχητικό για την Ελλάδα, πιστεύω, τώρα. Για μένα, είναι ακόμη πιο ανησυχητικός ο φασισμός από την οικονομική κρίση.
Μαρίνα: Αλλά πάνε μαζί νομίζω.
Αλεξία: Πάνε μαζί, βεβαίως και πάνε μαζί. Γιατί το θέμα τους ήταν ότι είναι εναντίον των μεταναστών. Και, εντάξει, οι Έλληνες ποτέ δεν καλωσορίζουν τους μετανάστες, ποτέ. Ακόμη και πριν από είκοσι χρόνια είχαν προβλήματα μαζί τους. Αλλά, σε ορισμένα σημεία, δέχτηκαν τους μετανάστες γιατί είναι φθηνή εργατική δύναμη. Και συμβιβάστηκαν μαζί τους. Αλλά μετά την κρίση, τώρα, την οικονομική κρίση, και την ακραία φτώχια ορισμένων ανθρώπων, ξαφνικά, συνειδητοποίησαν ότι οι μετανάστες είναι οι εχθροί τους στην αγορά της εργατικής δύναμης. Έτσι, θυμήθηκαν ξανά τα ξενοφοβικά τους αισθήματα και τώρα έχουν τη Χρυσή Αυγή να νομιμοποιεί… και να τους αποδίδει νέα ονόματα. Δεν είναι ξενοφοβικοί, δεν είναι ρατσιστές, είναι εθνικιστές. Τώρα έχουν, ξέρετε, καλό όνομα: είναι στη Βουλή, οπότε, όλα είναι νομιμοποιημένα τώρα. Και αυτό με ανησυχεί πάρα πολύ, πάρα, πάρα πολύ.
Μαρίνα: Και στην τάξη εμείς…, στην τάξη μου, έχουμε πολλά παιδιά μεταναστών επίσης. Έτσι, από τη μια μεριά, έχεις αυτούς τους μαθητές που είναι θυμωμένοι και λένε: «δεν θέλω τους μετανάστες» και, την ίδια στιγμή, στην ίδια τάξη, έχεις μετανάστες. Και τότε, στο τελευταίο…, κατά τη διάρκεια του τελευταίου μαθήματος, στο τελευταίο μάθημα, φέτος, είπα στα παιδιά: «Οπότε, τελειώσαμε με την επανάληψη και όλα. Υπάρχει κάτι για το οποίο θέλετε να συζητήσουμε;». Και ήταν ένα παιδί που σήκωσε το χέρι του και είπε –είναι από την Αίγυπτο–…, είπε: «Ναι, θέλω να μιλήσω για κάτι. Γιατί ένας φίλος του πατέρα μου σκοτώθηκε χθες». Βασικά, σκοτώθηκε στη δική μου γειτονιά. Και είπε: «Θέλω να μιλήσουμε γι' αυτό, γι' αυτό το πράγμα». Αλλά ήμουν τυχερή γιατί στη συγκεκριμένη τάξη όλοι τον υπερασπίστηκαν και όλοι ήταν, εεε…, όλα τα παιδιά.
Αλεξία: Σκοτώθηκε από τη Χρυσή Αυγή;
Μαρίνα: Από κάποιον. Δεν ξέρω.
Αλεξία: Από κάπ… Βασικά, κοιτάξτε, είναι… Το να είναι κανείς δάσκαλος είναι ακόμη πιο επικίνδυνο νομίζω. Γιατί η διδασκαλία είναι μια πολιτική πράξη. Είτε το συνειδητοποιείς είτε όχι, ασκείς μια πολιτική πράξη. Και όλες οι αποφάσεις που πρέπει…, όλες οι συζητήσεις και το περιεχόμενο της διδασκαλίας, και οι διδακτι-

κές μέθοδοι είναι μια πολιτική επιλογή. Οπότε, είσαι πολύ εκτεθειμένος σε αυτό το φασισμό, παντού γύρω σου. Για τους γονείς..., εεε, είναι μια προειδοποίηση για μας στα κέντρα. Συζητούμε για το περιβάλλον, για τη μετανάστευση, για τους πρόσφυγες, για τους περιβαλλοντικούς πρόσφυγες και όλο αυτό, πολλές φορές, ...έχω την αίσθηση ότι είμαστε εκτεθειμένοι. Αρχίζουμε τώρα να εκτιθέμεθα σε..., στο φασισμό. Ανησυχώ πολύ..., κάθε μέρα.

Η ανησυχία ως προς την οικονομική κατάσταση και, γενικώς, το μέλλον και τις μέλλουσες ζωές των «δικών» τους παιδιών στο σπίτι και στο σχολείο συνοδεύεται από μια ανησυχία που συνδέεται άμεσα με ακόμη μεγαλύτερες συνέπειες. Όπως έχει ήδη αναφερθεί αλλού, αυτό που διακυβεύεται είναι η άνθιση των ακροδεξιών λαϊκιστικών ομάδων και ο ρατσιστικός λόγος τους σε βάρος των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο, η οποία συνδέεται στενά με την εμπειρία της κρίσης και την αυξανόμενη επισφάλεια και κοινωνική παρακμή ολόκληρων ομάδων του πληθυσμού. Το γεγονός ότι οι φασιστικές ομάδες εισχωρούν στα σχολείο όλο και περισσότερο και διαδίδουν τις δημαγωγικές ιδέες τους σε αυτά φαίνεται να αυξάνει την ανησυχία των δύο δασκάλων καθώς αναφέρουν παραδείγματα στα οποία οι μαθητές υιοθετούν αυτή τη ρητορική και, μάλιστα, αναζητούν εντός της την πηγή μιας νέας εθνικής υπερηφάνειας. Αν ο ακροδεξιός λαϊκισμός χαρακτηρίζεται παραδοσιακά από μια διπλή δυσφορία η οποία βρίσκει την έκφρασή της σε πομπώδη λόγια ενάντια στις πολιτικές ελίτ «από τα πάνω» και στο στιγματισμό των αδυνάτων «από τα κάτω», τότε, από μια κοινωνιολογική σκοπιά, έχουμε ένα ιδιαίτερα γόνιμο έδαφος αναπαραγωγής μιας εμπρηστικής προπαγάνδας στην ελληνική κατάσταση.

Οι δασκάλες μας βιώνουν αυτό το πρόβλημα όλο και πιο πολύ στην καθημερινή εργασιακή ζωή μιας και έχουν παιδιά μεταναστών να κάθονται στις τάξεις τους, τα οποία έρχονται αντιμέτωπα με αυτού του είδους το στιγματισμό όταν οι συμμαθητές τους επαναλαμβάνουν τα δημαγωγικά σλόγκαν της Χρυσής Αυγής. Γι' αυτόν το λόγο, οι δυο τους βλέπουν μια ολοένα επείγουσα ανάγκη για δέσμευση στην κοινωνία των πολιτών, όπως υπερθεματίζεται σε ό,τι ακολουθεί.

«...Κατά κάποιο τρόπο, είμαστε ακτιβιστές κάθε μέρα.»

Μιλάτε με φίλους ή συναδέλφους για την κατάσταση;
Μαρίνα: Α, όλη την ώρα (*γελάει λίγο*)!
Αλεξία: Ναι, μιλάμε, πολύ.

Είναι τόσο μεγάλο το πρόβλημα που δεν μπορείτε να μιλήσετε για τίποτε άλλο, ε;
Μαρίνα: Όχι...

Αλεξία: Όχι, γιατί πιστεύω ότι, εεε, θα..., θα τρελαθείς αν συζητάς αυτό όλη την ώρα. Και η..., η απάντηση μπορεί να είναι να το αντιμετωπίσεις, να είσαι δημιουργικός, να παραμείνεις δημιουργικός. Ναι. Γιατί, εεε, νιώθω ότι το να είμαι δημιουργική είναι η προσωπική μου απάντηση σε αυτό. Δεν μπορώ να το συζητάω κάθε μέρα και να αντιμετωπίζω, κάθε μέρα, αυτή την τρέλα. Εεε, έτσι, πρέπει να υποχωρώ λιγάκι..., και να εστιάσω στα ενδιαφέροντά μου, στα πράγματά μου, που συνδέονται με την κατάσταση γιατί η εκπαίδευση είναι..., είναι μια πολιτική..., εεε, περιοχή, οπότε μπορούμε να συνεισφέρουμε σε αυτή την κατάσταση με τα δικά μας μέσα. Και το δικό μου μέσο είναι η διδασκαλία.
Μαρίνα: Είμαστε..., είμαστε τυχεροί κατά μία έννοια. Παρόλο που έχουμε αυτό, όλη αυτή την περικοπή μισθών και έχουμε αυτόν τον φόβο ότι, ίσως, υπάρχει μια πιθανότητα ότι, ίσως, κάποιοι από εμάς θα απολυθούν ή, δεν ξέρω, ο θάνατος..., είμαστε ακόμη..., είμαστε ακόμη τυχεροί γιατί είμαστε σε αυτή τη δουλειά. Γιατί έχουμε..., έχουμε την ευκαιρία να κάνουμε μια μικρή... διαφορά.
Αλεξία: ...Να παρέμβουμε.
Μαρίνα: Δεν ξέρω, ίσως αυτό είναι μια ψευδαίσθηση αλλά νιώθω..., νιώθω τυχερή γιατί έχω αυτή τη μικρή ευκαιρία να κάνω...
Αλεξία: Χμ. Ακριβώς.
Αλεξία: Επομένως, είμαστε..., κατά κάποιο τρόπο, είμαστε ακτιβιστές κάθε μέρα.

Σκέφτεστε το μέλλον σας και το μέλλον της κοινωνίας σας; Και υπάρχουν ακόμη ελπίδες ότι τα πράγματα θα αλλάξουν προς το καλύτερο; Και σε τι χρονικό διάστημα φαντάζεστε ότι η κρίση μπορεί να ξεπεραστεί;
Μαρίνα: (*παύση*) Αυτό που, πραγματικά, εεε...

5, 10, 20 χρόνια;
Αλεξία: Α, πολύ!

Αρκετό, εντάξει.
Αλεξία: Όχι-όχι-όχι-όχι, αρκετό... Αρκετό, εννοώ, περισσότερο από 30-40 χρόνια, δεν ξέρω.

Όσο χρειαστήκατε για να εξέλθετε από το παλιό καθεστώς. Ήταν πριν από περίπου 40 χρόνια που η Ελλάδα ήταν ένα άλλο είδος κοινωνίας. Τώρα, χρειάζεστε 30 με 40 χρόνια για να...
Αλεξία: Πιστεύω, ναι, και, εεε.... Δεν είμαι πολύ αισιόδοξη ότι είμαστε, εεε, είμαστε σε μια φάση..., ότι είμαστε ικανοί να έχουμε μια αλλαγή στην πολιτική μας, εεε, σκηνή. Νομίζω..., δεν νομίζω ότι είμαστε αρκετά ώριμοι ως ψηφοφόροι, ως πολίτες για να διεκδικήσουμε μια..., μια ριζοσπαστική αλλαγή.

Μαρίνα: Αλλά πρέπει να επενδύσουμε σε αυτό, ξέρετε, η «αλληλεγγύη» είναι η λέξη-κλειδί ή κάτι…, θα έπρεπε…

Αλεξία: Ναι… Μέχρι…, περιμένοντας την αλλαγή πρέπει να είμαστε, εεε, να αναπτύξουμε την αλληλεγγύη και να είμαστε πολύ ενήμεροι και πολύ ενεργοί όλη τη μέρα, κάθε μέρα.

Χμ-χμ. Αν κοιτάξετε την κοινωνία των πολιτεία, ποιοι είναι οι θεσμοί, πέρα από την οικογένεια, οι οποίοι είναι πολύ σημαντικοί στη χώρα σας, που θα μπορούσε να παίξει έναν ενεργό ρόλο: η εκκλησία ή, εεε…;

Αλεξία: Έναν ενεργό θετικό ρόλο.

Θετικό; Θετικό ρόλο, ναι.

Αλεξία: Τα σχολεία.

Μαρίνα: Τα σχολεία.

Τα σχολεία.

Μαρίνα: Τα σχολεία, όχι η εκκλησία.

Αλεξία: Πιστεύω στα σχολεία και σ' αυτό, το «Κίνημα των Πολιτών». Ξεκινάνε τώρα… να δημιουργούν συλλογικότητες.

Μαρίνα: […] Όταν σκέφτομαι αυτό…, όταν βλέπω ανθρώπους, τότε, νιώθω την ανάγκη να…, με κάποιο τρόπο, να πάω και να υποστηρίξω αυτό το πράγμα και, ίσως, να γίνω και μέρος του. Νομίζω αυτοί είναι οι μόνοι τρόποι που έχουμε για να ξεπεράσουμε αυτού του είδους τα πράγματα. Και το σχολείο…, ίσως το σχολείο στην Ελλάδα έχει πολλά προβλήματα αλλά, για πολλά παιδιά, το σχολείο είναι το μόνο μέρος που μπορεί να τους δώσει μια διέξοδο από τη…, από αυτή τη μιζέρια.

Αλεξία: Και ελπίδα.

Μαρίνα: Πιστεύω…, είμαστε δάσκαλοι, θα έπρεπε…, θα έπρεπε να το καταλαβαίνουμε αυτό. Υπάρχουν πολλά προβλήματα. Τα σχολεία δεν είναι τέλεια στην Ελλάδα, απέχουν πολύ από το τέλειο. Αλλά, για πολλά παιδιά, τα σχολεία είναι η…, είναι η μόνη τους ευκαιρία. Η εκκλησία, δεν πιστεύω, η εκκλησία…, εντάξει, κάνουν μερικές…

Αλεξία: Φιλανθρωπίες!

Μαρίνα: …Κάποιες φιλανθρωπίες. Αλλά, στην πραγματικότητα, αν κοιτάξετε βαθύτερα, το…

Αλεξία: …Είναι φιλανθρωπία. Δεν χρειαζόμαστε φιλανθρωπίες.

Μαρίνα: Χμμ.

Αλεξία: Χρειαζόμαστε, εεε, εεε, αλλαγές: χρειάζεται να δώσουμε δουλειές στον κόσμο, όχι φιλανθρωπίες, έναν μόνιμο τρόπο για να κερδίσουν τα προς το ζην.

Χμ. Τα εργατικά συνδικάτα διαδραματίζουν έναν σημαντικό ρόλο;

Αλεξία: Όπως…, όπως είναι τώρα;

Ναι.

Αλεξία: Όχι.

Όχι.

Μαρίνα: Είναι τόσο…

Αλεξία: Έχουν, επίσης, ανάγκη από ριζοσπαστικές αλλαγές.

Μαρίνα: Είναι τόσο πολύ… απαξιωμένα όλα αυτά τα χρόνια. Κι αυτό είναι…

Αλεξία: Γιατί συνεργάστηκαν…, συνεργάζονταν με την κυβέρνηση.

Ήταν πολύ κοντά, νομίζω, με τα κυβερνητικά κόμματα.

Αλεξία: Ήταν το ίδιο πράγμα βασικά, τα ίδια κόμματα και το ίδιο πράγμα. Όχι, χρειαζόμαστε…, πιστεύω ότι έχουμε μακρύ δρόμο μπροστά μας μέχρι να… Το να ωριμάσει η κοινωνία και να γίνουμε ενεργοί πολίτες και υπεύθυνοι πολίτες, αυτό θα μπορούσε να αξιώσει μια αλλαγή. Ίσως…, το θετικό είναι ότι…, κάποιοι από εμάς το συνειδητοποίησαν και τώρα είμαστε… Όλο και περισσότερος κόσμος σκέφτεται προς αυτή την κατεύθυνση. Αλλά έχουμε έναν μακρύ, μακρύ δρόμο μπροστά μας.

Μαρίνα: Επειδή ανέφερες τα εργατικά συνδικάτα θέλω να πω ότι δεν θα 'πρεπε –εντάξει, έχουν πολλά προβλήματα, είναι…, γιατί συνεργάζονταν με την κυβέρνηση. Έτσι, ο κόσμος δεν τους εμπιστεύεται πια. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα έπρεπε να ξαναέχουμε εργατικά συνδικάτα. Θα έπρεπε να αλλάξουμε τα εργατικά συνδικάτα. Γιατί πιστεύω ότι τα χρειαζόμαστε.

Αλεξία: Ασφαλώς χρειαζόμαστε τα κόμματα, χρειαζόμαστε εργατικά συνδικάτα, ασφαλώς. Αλλά…

Όχι το παλιό.

Μαρίνα: (*γελάει λίγο*) Ναι.

Αλεξία: Όχι, το παλιό, όχι.

Το πιστεύετε ότι μένει να γίνει από τους ίδιους τους πολίτες; Τι νομίζετε ότι μπορείτε να κάνετε ή οι φίλοι σας μπορούν να κάνουν για να αλλάξουν την κατάσταση;

Αλεξία: Ως άτομα εννοείτε;

Χμμ, άτομα. Πώς θα ξεκινούσατε, τι θα προτείνατε;

Αλεξία: Κατ' αρχάς, έγινε περισσότερο, εεε, ενεργή… Εεε, συμμετέχω στο Σύλλογο Γονέων του σχολείου του γιου μου. Έγινα πολιτικά πιο ενεργή, πιο ομιλητική με

τους ανθρώπους. Για πρώτη φορά στη ζωή μου είδα τον εαυτό μου να προσπαθεί να πείσει τους άλλους, να συζητήσει μαζί τους, όχι να πείσει, να συζητήσει, να επιχειρηματολογήσει στους άλλους... για την κατάσταση, και να προσπαθεί να αλλάξει τα..., εεε, εεε, να αλλάξει, εεε, τον τρόπο που σκέφτονται ή... (*παύση*), να τους ξυπνήσει λίγο, εεε, φανερά. Πριν δεν το έκανα αυτό, ήμουν περισσότερο με..., με τον εαυτό μου, με τους φίλους μου, τα συζητούσαμε όλα και αυτό..., αυτό ήταν. Τώρα έγινα περισσότερο ανοιχτή στους ανθρώπους, πιο ομιλητική, πιο...

Μαρίνα: Εντάξει, θα έπρεπε, ίσως, να αναστοχαστούμε περισσότερο και στο πώς κάνουμε τις δουλειές μας και πώς... Αν δούμε τα παιδιά που έχουμε απέναντί μας, ποια είναι τα προβλήματα, θα τα αντιμετωπίσουμε με κατάλληλο τρόπο. Γιατί, στα σχολεία, επίσης, έχουμε πολλά..., νομίζουμε ότι θα έπρεπε να είμαστε δίκαιοι, και προκειμένου να είμαστε δίκαιοι με όλους, κάποιες φορές, εμείς..., κάποια παιδιά είναι..., που έχουν πολύ μεγάλα προβλήματα, και εμείς λέμε: «α, πρέπει να είμαι δίκαιη ή θα τα καταστρέψει όλα ή κάτι τέτοιο». Οπότε, αυτά είναι πράγματα που θα έπρεπε να αλλάξουμε προκειμένου να βοηθήσουμε. Μιλάω γι' αυτό, γιατί, μόλις χθες, στο σχολείο είχαμε αυτή ακριβώς τη συζήτηση: κάποια παιδιά που συνιστούν, πραγματικά, «μεγάλο πρόβλημα», και συζητούσαμε τι θα κάνουμε με αυτά. Αλλά ξέρουμε ότι η ζωή τους δεν είναι καθόλου εύκολη..., και τι θα έπρεπε να κάνουμε ως προς αυτά. Επίσης, πρόσφατα, ένιωσα την ανάγκη, μια επείγουσα ανάγκη, δεν ξέρω, να..., να γίνω ίσως μέρος ενός πολιτικού...

Αλεξία: Πιο ενεργά!

Μαρίνα: ...Πιο πολιτικά ενεργοί. Αυτή είναι η πρώτη φορά στη ζωή μου. Πάντα είχα ιδέες αλλά... Αλλά συνηθίζαμε να λέμε: «δεν θέλω να ενταχθώ στα πολιτικά κόμματα». Και, για πρώτη φορά στη ζωή μου, νομίζω ότι θέλω να πάω και να γίνω πολιτικά ενεργή.

Αλεξία: Για μένα, είναι η δεύτερη φορά στη ζωή μου – γιατί η πρώτη φορά που ήμουν ενεργή ήταν ως φοιτήτρια: ήμουν ενταγμένη και ενεργή και οργανωμένη ως φοιτήτρια, και είχα αποσυρθεί, τα τελευταία είκοσι χρόνια από αυτόν, εεε, αυτόν το δημόσιο τόπο..., εεε, χώρο. Και τώρα νιώθω ότι έχω την ανάγκη να επιστρέψω σε αυτόν..., να οργανωθώ ξανά και να γίνω πιο ενεργή και πάλι.

Πιστεύετε ότι υπάρχει μια κίνηση για πολιτική συμμετοχή;

Μαρίνα: Ναι.

Περισσότερος κόσμος...;

Αλεξία: Ναι.

Μαρίνα: Ναι, νιώθω... Είμαι σίγουρη γι' αυτό.

Αλεξία: Ναι.

Μαρίνα: ...Πολλοί λόγοι για να πιστέψει κανείς ότι..., ότι είναι. Και αυτό είναι, ίσως, κάτι αισιόδοξο. Βεβαίως και υπάρχουν μικρότερα σε ηλικία παιδιά που είναι επιρρεπή στο φασισμό και σε άλλα παρόμοια αλλά υπάρχει, επίσης, ένα μεγάλο ποσοστό, εεε, νεαρών ατόμων που είναι..., εεε, που νιώθουν την ανάγκη να δράσουν πολιτικά, να εμπλακούν. Και αυτό είναι...

Υπάρχουν πολιτικά κινήματα, κοινωνικά κινήματα στα οποία μπορεί ο κόσμος να συμμετάσχει...;

Μαρίνα: Υπάρχουν πολλές μικρές ομάδες αλλά μεγαλώνουν. Και νομίζω ότι αυτό είναι πολύ καλό. Αλλά, βέβαια, από την άλλη είναι τα ΜΜΕ. Κάθε φορά που ένα κίνημα σαν αυτά μεγαλώνει...

Α, προσπαθούν..., ναι.

Μαρίνα: Προσπαθούν να...

Αλεξία: Και δεν εμφανίζονται..., αυτά τα κινήματα δεν εμφανίζονται στην τηλεόραση· ο μόνος τρόπος για να ενημερωθείς είναι μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή το διαδίκτυο. Αλλά..., αλλά, ναι, υπάρχει μια κίνηση προς εκείνες τις κοινωνικές συλλογικότητες.

Μαρίνα: Και ενάντια...

Αλεξία: Αλλά είμαστε στην αρχή.

[...] **Μαρίνα:** Αν δείτε τα στατιστικά των εκλογών, των πρόσφατων εκλογών, μπορείτε να δείτε ότι... –και αυτό είναι γεγονός–, ότι, εεε, όλες οι ψήφοι για την κυβέρνηση, για τη νεοφιλελεύθερη πολιτική και για τον κόσμο που φοβάται..., αυτοί είναι οι πιο ηλικιωμένοι που είναι πάνω από 65. Αυτά είναι τα στατιστικά, δεν είναι η δική μου..., η δική μου άποψη και, εεε, αυτοί συνήθως μένουν σε χωριά όπου δεν έχουν πρόσβαση στην ενημέρωση..., και ίσως η κρίση δεν τους έχει επηρεάσει τόσο. Και αν δείτε τους πολύ νέους βλέπετε μια μεγάλη, εεε, αλλαγή, κάτι αλλάζει. Δεν ξέρω αν αυτό είναι κάτι μόνιμο ή αν αυτό είναι... κάτι το οποίο συνέβη για εμάς...

Αλεξία: Θα δούμε... Αλλά το υψηλότερο ποσοστό της «Νέας Δημοκρατίας» ήταν μεταξύ αγροτών και νοικοκυρών. Ήμουν..., εεε, εντυπωσιάστηκα με αυτό: αγρότες και νοικοκυρές! (*παύση*) Όχι νέοι άνθρωποι, όχι φοιτητές, όχι μορφωμένοι άνθρωποι που...

Μαρίνα: Αυτοί οι μορφωμένοι άνθρωποι, μερικές φορές, όταν ακούν τις ειδήσεις, νιώθουν –κι εγώ το νιώθω μερικές φορές– ότι υποτιμούν την..., την ικανότητά μου να κρίνω. Νομίζουν ότι είμαι ηλίθια. Αυτό είναι... Αυτό πραγματικά με εξοργίζει: «Τι νομίζετε; Ότι δεν μπορώ να σκεφτώ; Θα πιστέψω...;».

Αλεξία: Αυτό το αίσθημα ήταν πολύ δυνατό, εεε, κατά τη διάρκεια των εκλογών,

κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών. Για τις εκλογές, έχεις την εντύπωση ότι αυτοί..., αυτοί οι τύποι νόμιζαν ότι είσαι ηλίθιος.
Μαρίνα: Ναι, γιατί λένε: «θα το αλλάξουμε».
Αλεξία: Πόσο ηλίθιος μπορείς να είσαι...;
Μαρίνα: Είπαν ότι οι μισθοί θα είναι πιο..., εεε, ότι θα υπάρξουν μαζικές απολύσεις και διάφορα τέτοια και τότε, λίγο πριν τις εκλογές, είπαν: «α, θα διαπραγματευτούμε και θα κάνουμε αυτό κι εκείνο». Εντάξει, ποιος τα πιστεύει αυτά;
Αλεξία: Το 29% των Ελλήνων...

Εμείς, ως επισκέπτες από το Βορρά, σαφώς και αναμέναμε ότι η κρίση θα ήταν το κυρίαρχο θέμα της συζήτησής μας με τις δύο δασκάλες, όπως θα συνέβαινε και με όλους τους συγχρόνους τους. Αναμέναμε, επίσης, ότι θα μας έλεγαν ότι δεν μπορούν συνεχώς να σκέφτονται και να μιλάνε γι' αυτό το ζήτημα. Έτσι, αντί γι' αυτό, μιλούν για τους εαυτούς τους και για το πώς πρέπει να βρουν διεξόδους και πρακτικές λύσεις χρησιμοποιώντας τα διαθέσιμα σε αυτές μέσα και δυνατότητες που, στην περίπτωσή τους, είναι η παιδαγωγική. Και οι δύο γυναίκες δίνουν μια εικόνα μιας αυξανόμενης πολιτικής δέσμευσης στο περιβάλλον τους και το αντιπαραβάλλουν με την ήδη αναφερθείσα απώλεια εμπιστοσύνης στους πολιτικούς θεσμούς και τους λεγόμενους «εκπροσώπους» του λαού. Εκείνοι που δεν μπορούν να χορηγήσουν καμία αξιοπιστία σε αυτούς τους ανθρώπους οφείλουν να αφυπνίσουν το δημόσιο συμφέρον, και πρέπει να αναλάβουν συλλογικές ανησυχίες. Αυτό φαίνεται να είναι απολύτως αναγκαίο για τις δύο δασκάλες καθώς οι παραδοσιακές μορφές της αλληλέγγυας αυτο-οργάνωσης και εκπροσώπησης των συμφερόντων των εργαζομένων επηρεάζονται από αυτή την κρίση εμπιστοσύνης καθώς ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τα ανεύθυνα και εμφανώς διεφθαρμένα πολιτικά κόμματα.

Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών κοινοτιστικής βοήθειας και αλληλεγγύης και η δημιουργία νέων πρακτικών αμοιβαίας στήριξης ανάμεσα στις καθαρά νομισματικές μορφές της οικονομίας της αγοράς, αλλά και πέρα από τις παραδοσιακές μορφές της κρατικής ρύθμισης, είναι απαραίτητη. Αυτό είναι ένα τεράστιο εργοστάσιο νέων μορφών κοινοτικοποίησης από τα «κάτω προς τα πάνω», οι οποίες δεν περιμένουν τη συμπόνια και τον οίκτο αλλά ορθώνουν το αίτημα της άσκησης της αυτοβοήθειας. Στο πλαίσιο αυτό, και οι δύο συνομιλήτριες φαίνεται να δεσμεύονται σε μεγάλο βαθμό και ακόμη να ενθουσιάζονται όσον αφορά τη δυναμική αυτών των νέων αφυπνισμένων πολιτικών δραστηριοτήτων. Σε σύγκριση με τα ζοφερά σενάρια που αναπτύχθηκαν νωρίτερα στη συζήτηση, για παράδειγμα, σε σχέση με το χρονικό διάστημα που απαιτείται ώστε να αλλάξει η κρίσιμη κατάσταση στην Ελλάδα, το οποίο εκτιμήθηκε στις τρεις δεκαετίες, αυτό, πραγματικά, είναι αλήθεια, ακούγεται αποφασιστικά αισιόδοξο. Αλλά, ίσως, αυτή η υπολογισμένη αισιοδοξία είναι αναπόφευκτη προκειμένου να αποφευχθεί η απελπισία ως αποτέλεσμα ενός μόνιμου στοχασμού των χιλιάδων προβλημάτων. Φαίνεται σαν οι δύο ακτιβίστριες ήθελαν, με αυτόν τον τρόπο, να καθησυχάσουν και να ενθαρρύνουν τους εαυτούς τους και να δώσουν έμφαση σε μια απόλυτα δικαιολογημένη απαίτηση των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων.

«Θα ονειρευόμουν μια Ευρώπη που είναι διαφορετική.»

Ίσως, μια ακόμη ερώτηση. Είπατε ότι υπάρχει μια παγκόσμια διάσταση στην κρίση ή «ότι δεν είναι μόνο η Ελλάδα» ή ότι δεν είναι λάθος, βέβαια, των Ελλήνων. Αν, ωστόσο, έπρεπε να διαλέξετε, τι θα έπρεπε να είναι διαφορετικό εκτός της Ελλάδος προκειμένου να σας διευκολύνει να αντιμετωπίσετε την τρέχουσα κατάσταση; Είναι μια υποθετική ερώτηση αλλά τι θα έπρεπε να είναι διαφορετικό για να..., για να σκεφτείτε την αλλαγή.
Μαρίνα: Αυτό είναι θεωρητικό, τώρα, αλλά, αυτό είναι... Θα ονειρευόμουν μια Ευρώπη που είναι διαφορετική. Πιστεύω ότι η Ευρώπη δεν είναι αυτό που έχουμε σήμερα. Εννοώ, η Ευρώπη δεν είναι μόνο η ευρωζώνη και αυτού του είδους οι πολιτικές και τα μέτρα που επιβάλλονται στους πολίτες μόνο και μόνο για τις αγορές. Ονειρεύομαι μια άλλη Ευρώπη. Αλλά πιστεύω στην Ευρώπη. Δεν πιστεύω σε διαχωρισμένα έθνη χωρίς συνδέσεις μεταξύ τους. Ξέρετε, το αντίθετο, αλλά υπάρχει, επίσης, μια άλλη Ευρώπη. Ασφαλώς και φαίνεται, ακούγεται ουτοπικό το να πει κανείς: «Η Ευρώπη για τους πολίτες...», με κοινωνικές πολιτικές, αλλά δεν πειράζει. Θα έπρεπε..., η ουτοπία είναι, επίσης, καμιά φορά, ωραία. Είναι ωραίο να ελπίζεις, είναι ωραίο να βρίσκεις...
Αλεξία: Αλλά συνειδητοποιείς τι είπες μόλις τώρα: ότι το κοινωνικό κράτος, η κοινωνική πολιτική είναι μια ουτοπία! Για μένα αυτό είναι...
Μαρίνα: Το οποίο, το οποίο..., ...θα έπρεπε να είναι...
Αλεξία: ...Που είναι αλήθεια.
Μαρίνα: Θα έπρεπε να είναι αυτονόητο.
Αλεξία: ...Που είναι αλήθεια αλλά...
Μαρίνα: Θα έπρεπε να είναι...
Αλεξία: ...Είναι σοκαριστικό, δεν ξέρω, είμαστε σε ένα σημείο όπου πιστεύουμε ότι η κοινωνική πολιτική, το κοινωνικό κράτος είναι μια ουτοπία! Ναι, αλλά για μένα είναι προφανές, εεε... Αυτό που θέλω είναι μόνο αυτό...
Μαρίνα: Αυτό. Ναι.
Αλεξία: ...Παιδεία, υγεία, εεε, ευημερία. Και πιστεύω ότι αυτό είναι δικαίωμά μου.
Μαρίνα: Ναι, αυτό είναι...; Πώς μπορούμε να πούμε...;

...Ρεαλιστική ουτοπία.

Μαρίνα: Ρεαλιστική ουτοπία, ναι!

Αλεξία: Είπε μόλις, και είναι σωστή, ότι: «αυτό είναι μια ουτοπία». Και, ξέρετε, είμαστε σε ένα σημείο...

Μαρίνα: Είναι μια ουτοπία αλλά δεν μπορείς να συμβιβαστείς με τίποτε λιγότερο από αυτό. Το οποίο είναι..., ακούγεται σαν ουτοπία. Θα έπρεπε να είναι ρεαλιστική ουτοπία.

Αλεξία: ...Ναι.

Μαρίνα: Ναι. Αυτό που πιστεύω, αυτό που θέλω είναι απλά πράγματα: τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα θέλω, τίποτε περισσότερο!

Χμ.

Μαρίνα: Τίποτε λιγότερο. Και πρέπει να θυμηθούμε τι είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα, ξανά. Και αυτό είναι αυτό που θέλουμε: βασικά πράγματα.

Χμ.

Μαρίνα: ...Αλλά σημαντικά.

Φτάσαμε στο τέλος της μακράς συζήτησής μας, διάρκειας μιάμισης ώρας, η οποία επεκτείνεται στις πολιτικές και υπαρξιακές συνέπειες της κρίσης. Στο πλαίσιο αυτής της περίστασης, βρίσκουμε την ευκαιρία να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις ως ανακεφαλαίωση στους κοινωνιοαναλυτικούς μας σχολιασμούς και τις παρατηρήσεις μας σε αυτή την ανταλλαγή. Ως απάντηση στην εσκεμμένα υποθετική και θεωρητική ερώτησή μας σε σχέση με τις ιδέες τους για πιο συμφέρουσες διεθνείς συγκροτητικές συνθήκες για τη λύση της κρίσης στη χώρα τους οι δύο ομόλογοί μας μιλούν για την Ευρώπη. Εννοούν μια διαφορετική Ευρώπη απ' αυτή που τόσο εκείνες όσο κι εμείς ξέρουμε, μια Ευρώπη που δεν περιορίζεται στο ευρώ και σε μια κοινή αγορά. Και οι δύο ονειρεύονται μια «άλλη Ευρώπη», μια ουτοπική Ευρώπη του κόσμου, μια Ευρώπη για τους πολίτες. Αλλά αυτό φαίνεται, την ίδια στιγμή, να μην είναι λιγότερο ουτοπικό από την ιδέα ενός λειτουργικού κράτους πρόνοιας. Ωστόσο, οι συνεισφορές του στη σφαίρα της υγείας και της παιδείας δεν φαντάζουν ως ακατόρθωτα ιδανικά αλλά ως θεμελιώδη δικαιώματα στα οποία θέτουν ένα ξεκάθαρο αίτημα τόσο για τις ίδιες όσο και για όλα τα μέλη της κοινωνίας τους. Είναι ένα ζήτημα αναφαίρετων βασικών ανθρώπινων δικαιωμάτων, τίποτε παραπάνω, τίποτε λιγότερο! Και, παρ' όλα αυτά, σε αυτές τις δύσκολες στιγμές της κρίσης, στην οποία όλα τα μακροπρόθεσμα σχέδια για το μέλλον εμφανίζονται να στερούνται νοήματος, φαίνεται να είναι πολυτέλεια η επιθυμία να διεκδικούν τέτοια θεμελιώδη δικαιώματα.

Η συζήτησή μας κυλά σαν ένα συναισθηματικό τρενάκι του τρόμου (με τις ανόδους και τις καθόδους), η οποία εναλλάσσεται ανάμεσα στα απαισιόδοξα σενάρια για το μέλλον, που περιέχουν μια μόνιμη μακροπρόθεσμη συλλογική παρακμή και τεράστιες απώλειες της ποιότητας και των ευκαιριών της ζωής, και στα σημάδια αντίστασης και ανάδυσης νέων τρόπων αλληλέγγυας συμβίωσης. Η πρακτική του αυτο-καθησυχασμού ασκείται προκειμένου να αποφύγει κανείς να απελπιστεί με την κατάσταση. Και οι δύο συνομιλήτριές μας φαίνεται να αντλούν την ενέργεια και τις δυνάμεις της αντίστασής τους από την ανησυχία και την ευθύνη που έχουν για τη νέα γενιά. Εδώ, επίσης, η διάθεση της συζήτησης κυμαίνεται από τη μια μεριά, από απαισιόδοξες εντυπώσεις και απειλητικά σενάρια και, από την άλλη μεριά, από παραδείγματα και ανέκδοτα που φέρνουν την ελπίδα. Οι πολλές μικρές ιστορίες της καθημερινότητας σε μια κοινωνία που συγκλονίστηκε από την κρίση, συνοποιούνται για να δημιουργήσουν μια σημαντική αφήγηση στην οποία οι δύο μάρτυρες της κρίσης παρέχουν τις αυθόρμητες κοινωνιολογικές και ψυχολογικές διαγνώσεις και ερμηνείες τους και χρησιμεύουν για εμάς, τους επισκέπτες από τη Βόρεια Ευρώπη, ως εθνογραφικοί πληροφορητές μέσα από τις πραγματικότητες της καθημερινής ζωής όπως τη βιώνουν. Αυτό συμβαίνει χωρίς κανέναν νοσηρό συναισθηματισμό, χωρίς γοερές καταγγελίες ενάντια σε μια άδικη μοίρα αλλά με έναν σαφώς αισθητό θυμό για την πολιτικά ανεύθυνη και ανίκανη συμπεριφορά όλων αυτών των ιθυνόντων, οι οποίοι φαίνεται, εντωμεταξύ, να έχουν τελικώς σπαταλήσει τα τελευταία υπολείμματα της ηθικής και πολιτικής τους αξιοπιστίας. Εκεί που οι κλασικοί θεσμικοί φορείς του δημόσιου συμφέροντος και της κοινωνικής πρόνοιας έχουν παραιτηθεί, αφήνοντας πίσω τους ένα πολιτικό κενό, ένας καλός βαθμός συλλογικού αποπροσανατολισμού και διαταραχής αναδύεται, αλλά, την ίδια στιγμή, δημιουργείται, επίσης, μια ευκαιρία για αντι-προτάσεις και εναλλακτικές τής κοινωνίας των πολιτών τόσο σε μεγάλη όσο και σε μικρή κλίμακα. Η πολιτική τού να κάνει κάποιος μικρά βήματα στο επαγγελματικό του πεδίο, η οποία ασκείται από τις συνομιλήτριές μας, αφήνει χώρο στην ελπίδα, ή τουλάχιστον σε μια μικρή ελπίδα.

Ιούνιος 2012

(*Μετάφραση: Αθηνά Καρατζά*)

ΚΟΙΝΟΙ ΤΟΠΟΙ

Διεύθυνση σειράς: Νίκος Παναγιωτόπουλος

Νίκος Παναγιωτόπουλος & Franz Schultheis

(επιμέλεια)

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΘΛΙΟΤΗΤΑΣ

Ελλάδα 2010-2015

αλεξάνδρεια

Αντικείμενο επιστημονικής συνεργασίας μεταξύ του Πανεπιστημίου Κρήτης και του Πανεπιστημίου του St. Gallen, η έρευνα αυτή, της οποίας την αποκλειστική ευθύνη για το περιεχόμενο των κειμένων φέρουν οι επιστημονικοί υπεύθυνοι του έργου, Νίκος Παναγιωτόπουλος & Franz Schultheis, χρηματοδοτήθηκε από το Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση και αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος με αντικείμενο τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς που πλήττουν τα τελευταία χρόνια τις μεσογειακές κοινωνίες.

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την οικονομική στήριξη του Κοινωφελούς Ιδρύματος Κοινωνικού και Πολιτιστικού Έργου (ΚΙΚΠΕ).

© Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2015

ISBN 978-960-221-662-0

Διορθώσεις: Αθηνά Καρατζά
Σελιδοποίηση: Ελένη Φραντζή

Κεντρική διάθεση: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Κωλέττη 31, 106 77 Αθήνα,
τηλ.: 210 3806305, fax: 210 3838173
e-mail: alexpubl@alexandria-publ.gr
http://www.alexandria-publ.gr

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

Περιεχόμενα

ΜΕΡΟΣ Α΄
ΚΟΙΝΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΠΑΘΗΜΑΤΑ

Το αντικείμενο 13

Η μέθοδος 47

ΜΕΡΟΣ Β΄
ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝΟΣ ΚΟΣΜΟΥ

Εύα Παπώτη
Μια «γριά» νέα *79*

Αλίκη Παναγή
Ένα αβέβαιο μέλλον *95*

Ελένη Χατζηγεωργίου
«...Να πάρουμε μια ανάσα...» *111*

Ελένη Μηναδάκη
«Αγώνας επιβίωσης» *115*

Θεόδωρος Θάνος
Ζωή με «δόσεις» *119*

Άννα Κολλιακουδάκη
Ζωή σε αναμονή *139*

Γαρούφω Αθανασέα
Η κρίση και η οικογένεια
ως ελαστική συνεταιριστική «οιονεί επιχείρηση» *143*

Franz Schultheis, Michael Gemperle, Patricia Holder & Nasser Tafferant
«...Αλλά δεν θέλω καθόλου να φύγω..., καθόλου...» *151*

Γιώργος Κουρής
Ζωές που διαρρέουν *177*

Franz Schultheis, Michael Gemperle & Patricia Holder
«Τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα θέλω, τίποτε παραπάνω!» 181

Νατάσα Κονδύλη
Ο «κύκλος των χαμένων»... προσδοκιών 215

Γεωργία Σταμπολλόγλου
«Το να διοριστώ...μου φαίνεται σαν άπιαστο όνειρο» 229

Θεόδωρος Θάνος
Χωρίς διέξοδο 233

Λίλα Παπαβασιλείου
Η συνειδητοποίηση της κοινωνικής βαρύτητας 245

Ελένη Χατζηγεωργίου
«Είμαι 27 ετών και είναι στιγμές που νιώθω ότι είμαι 40...» 251

Franz Schultheis & Nasser Tafferant
«Ακόμα κρυβόμαστε» 253

Εύα Παπώτη
Μια ζωή που... «εξανεμίζεται» 271

Ελένη Μπινάκη
Ένας νέος στερημένος από όνειρα 293

Ιωάννα Μικρογιαννάκη
Το παρόν του παρελθόντος 311

Ιωάννα Μικρογιαννάκη
Διπλός καταναγκασμός 325

Εύα Παπώτη
Σε καθεστώς ομηρίας 341

Δέσποινα Βαλάση
Σε αναζήτηση επαγγελματικής ταυτότητας 361

Ιωάννα Μικρογιαννάκη
«Φαρμάκι κουταλιού» 375

Χρυσάφω Αρβανίτη
Μια περίπτωση απόταξης 385

Παναγιώτης Χαλκιάς
Ένα απατηλό όνειρο 425

Γιώργος Βαρσαμάκης
Η εξέλιξη μιας ματαίωσης 435

Μαρία Αλιμπέρτη
Ματαίωσης συνέχεια 457

Κλαίρη Ανδρέου
Μια πολύ εύθραυστη ισορροπία 473

Δέσποινα Βαλάση
«Τα έχουν αποδομήσει όλα» 489

Αλίκη Παναγή
Μια απότομη προσγείωση 509

Νίκος Παναγιωτόπουλος
Η κρίση και οι απόφοιτοι του «σχολείου της ζωής» 525

Αργυρώ Τσαγκαράκη
Αναδιάταξη στρατηγικών 569

Νίκος Παναγιωτόπουλος
Η απούσα παρουσία 583

Αθηνά Καρατζά
«Το τέρας αυτό της γραφειοκρατίας δεν "παλεύεται"» 595

Γιώτα Ψαρρού
Η παραίτηση ενός σώματος σε κίνηση υπερεπένδυσης 599

Νίκος Παναγιωτόπουλος
Η οικονομία της ανάγκης 625

Αλεξάνδρα Δωματά
Η ματιά μιας άσημης γυναίκας 637

Νίκος Παναγιωτόπουλος
Η κατάρρευση ενός συστήματος 643

Δέσποινα Βαλάση
«Ποτέ δεν είχαμε πολιτική σ' αυτή τη χώρα» 659

Ανίλα Αλιάι (σε συνεργασία με την Τεούτα Αλιάι)
Σώρευση αδυναμιών 661

Γεωργία Σταμπολλόγλου
«Πόσο το έχουμε μετανιώσει...!» 685

Κατερίνα Τσιορλιανάκη
Η κρίση μιας μονογονεϊκής οικογένειας 689

Ελένη Χαλκίτη
Η καθημερινή μάχη 693

Θεόδωρος Θάνος
Η πειθαρχία δοκιμάζεται 711

Χρυσούλα Πλαβού-Μπαλατσούκα
«Να ζεις για την πατρίδα και εκείνη να σε προδίδει...» 733

Άννα Κακμή
«Εγώ τα χέρια μου τα έχω, δόξα τω Θεώ» 739

Βασιλική Αγγελιδάκη
«Βλέπω την παρακμή, κάθε μέρα, αυτής της κοινωνίας...» 743

Θεόδωρος Θάνος
Η βεβαιότητα της αβεβαιότητας *745*

Νίκος Παναγιωτόπουλος
Ένας πολύτροπος αγρότης *771*

Θεόδωρος Θάνος
Από το όνειρο στην πραγματικότητα *773*

Γιώτα Ψαρρού
Το «επιχειρηματικό ήθος» στην επιβίωση του επιχειρείν *793*

Αλίκη Παναγή
Ένα παρόν μόνο με παρελθόν *811*

Ιφιγένεια Κριθαράκη
Η δοκιμασία μιας αυτοαπασχολούμενης *825*

Γιώργος Σπανάκης
Το τέλος της «οικονομίας της μπέσας» *847*

Επίλογος 861

Πηγές Εικόνων 879

ΜΕΡΟΣ Α΄

Κοινές έννοιες και παθήματα